

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume 29 Ekim / October 2025 Sayı / No. 4

SANIĞIN DURUŞMA EHLİYETİ

THE DEFENDANT'S CAPACITY TO STAND TRIAL

Hazal ALGAN CANSEVEN*

ÖZET

Sanığın aktif olarak ceza yargılamasına katılması zorunlu değilse de savunma hakkının tesisi için hakkında yürütülen kovuşturmayı takip edebilmesi ve kendisi için öngörülen hakları kullanabilmesi gerekir. Bu manada sanığın sadece maddi varlığıyla kovuşturma sürecine dahil olması yeterli değildir. Zira bu halde sanık bir nesne durumuna düşer ve manevi varlığının en önemli unsuru olan irade göz ardı edilmiş olur. O halde adil yargılanma hakkının tesisi için sanığın, hakkında yürütülen kovuşturma sürecine yön verebilme yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Bu yetenek duruşma ehliyeti olarak allandırılmakta olup, en temel tanımıyla sanığın, hakkındaki isnadı temel hatları ile anlayabilmesi ve bu isnatlara karşı menfaatlerini savunabilmesi yeteneğini ifade etmektedir. Öğretide duruşma ehliyeti sadece akıl hastalığı bağlamında değerlendirilmekte olup, sanığın duruşma ehliyetinden yoksun olabileceği diğer haller ise herhangi bir araştırma konusu yapılmamıştır. Halbuki sanığın duruşma ehliyeti kavramı, bu ehliyetinin hukuki niteliği, sanığın duruşma ehliyetinden yoksun olabileceği haller ve bu hallerde kovuşturmanın nasıl yürütüleceği veya sonuçlandırılacağına ilişkin hususlar

* **Dr. Öğr. Üyesi**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı/İSTANBUL, **E-Posta:** hacanseven@29mayis.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-6489-3114, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1699303.

- **Atıf Şekli/Cite As:** Algan Canseven, Hazal, “Sanığın Duruşma Ehliyeti”, HBV-HFD, 2025, C. 29, S. 4, s. 2027-2071.
- **İntihal/Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

son derece önem arz etmektedir. Bu çalışmada, söz konusu sorunlar Türk ceza muhakemesi sistemi, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki düzenlemeler ve yargı kararları kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Duruşma ehliyeti, Akıl hastalığı, Sanığın yokluğu, Ceza ehliyeti, Güvenlik tedbirleri*

ABSTRACT

Although it is not mandatory for the accused to actively participate in criminal proceedings, it is essential for the exercise of the right to defense that the accused be able to follow the prosecution against them and exercise the rights granted to them. Merely including the accused in the proceedings through their physical presence is insufficient, as this would reduce the accused to the status of an object and disregard their will, which is a fundamental element of their moral existence. Therefore, for the right to a fair trial to be ensured, the accused must possess the ability to shape the proceedings conducted against them. This ability is referred to as the “capacity to stand trial”. In its simplest definition, the capacity to stand trial is the ability of the accused to understand the charges against them in their essential aspects and to defend their interests against these charges. In legal doctrine, the capacity to stand trial is generally assessed only in the context of mental illness, and other situations in which the accused lacks this capacity have not been the subject to comprehensive research. However, the concept of the capacity to stand trial, its legal nature, the circumstances in which an accused may lack such capacity, and the procedural consequences of such a lack are critical issues. This study evaluates these problems within the framework of the Turkish criminal procedure system, the provisions of the Turkish Code of Criminal Procedure (CMK), and the corresponding regulations and judicial decisions under the German Code of Criminal Procedure (StPO).

Keywords: *Capacity to stand trial, Mental illness, Absence of the accused, Criminal capacity, Security measures*

EXTENDED ABSTRACT

Criminal procedure law aims to uncover the material truth while safeguarding the rights and dignity of the suspect and the accused. Although the ultimate goal of proceedings is to uphold legal peace, this must occur within the confines of the law and human rights. Central to this framework is the right to a fair trial, which necessitates that the accused be given a genuine opportunity

to understand and respond to the charges against them. In this context, the notion of the defendant's competence to stand trial (duruşmaya ehliyet) becomes a fundamental condition of criminal proceedings.

Competence to stand trial refers not merely to the physical presence of the defendant in court but to their mental and physical capacity to understand the allegations, rationally defend themselves, and effectively participate in the proceedings. Without this competence, the defendant risks being reduced to a passive object, undermining the legitimacy of the trial.

Although legal doctrine often addresses competence in the context of mental illness, Turkish law contains no explicit provision barring prosecution solely due to mental illness. Instead, the barrier arises from the defendant's inability to comprehend and engage with the judicial process. Therefore, competence to stand trial should be seen as the true procedural requirement— rather than the mere absence of mental illness.

This competence encompasses the ability to understand the accusations, follow procedural developments, communicate relevant information, and defend one's interests logically. Its absence may result from mental illnesses (e.g., psychosis), substance addiction, or severe physical ailments (e.g., dementia, terminal cancer). In some cases, defendants may also deliberately undermine their competence through acts such as hunger strikes or refusing medical treatment.

Under the Code of Criminal Procedure (CMK), if a defendant becomes mentally ill after the act, the court may stay the proceedings until competence is restored. If competence is regained, the trial resumes. However, if evidence already suggests acquittal or non-punishment, a final decision should be made instead of staying the proceedings.

If the loss of competence is permanent, the case cannot proceed. Although there is no explicit regulation for this, doctrine suggests that such cases should result in dismissal (CMK art. 223/8), as competence to stand trial is considered a procedural condition. Notably, if the defendant was mentally competent at the time of the act but later became incompetent, no security measure can be imposed, since Turkish Penal Code (TPC) Articles 32 and 57 require that the person lacked criminal capacity at the time of the act.

This discrepancy creates an imbalance: defendants incompetent both at the time of the act and during trial may be subject to security measures (after their

responsibility is determined), whereas those who lose competence after the act escape both punishment and protective measures. In such cases, one solution may be to apply Article 432 of the Turkish Civil Code, allowing for involuntary institutionalization. However, even this measure is at the discretion of the Civil Court of Peace and may be denied.

A more systematic approach would involve introducing a provision—similar to that in German criminal procedure (StPO)—that permits proceedings for security measures against defendants who permanently lose competence during trial, provided the necessary conditions are met. This would ensure equality and procedural completeness.

Another complex scenario is intentional loss of competence. In German law, if a defendant deliberately causes incompetence to prevent prosecution, the trial may proceed in their absence, provided a physician confirms the condition and a defense attorney is appointed. Turkish law lacks a comparable provision. Although it could be argued by analogy that CMK provisions on absence apply, such interpretations are problematic due to their exceptional nature. Thus, Turkish law should adopt a specific rule addressing this situation, aligning with the German model.

In sum, competence to stand trial is a cornerstone of the right to a fair trial and a prerequisite for the legitimacy of criminal proceedings. Both involuntary and voluntary losses of this competence raise significant procedural and ethical challenges. Turkish criminal procedure would benefit from clearer, more comprehensive regulations to ensure equality, protect public safety, and uphold the rights of the accused.

GİRİŞ

Ceza muhakemesi hukukunun amacı insan hakları ihlal edilmeksizin maddi gerçeğin aydınlatılmasıdır¹. Bu bağlamda yürütülen muhakeme ile hukuk barışını sağlayacak bir hükme ulaşılması amaçlansa da maddi gerçek her ne pahasına olursa olsun değil hukuk kuralları içerisinde şüpheli ve sanığın insanlık onuru korunarak araştırılmak zorundadır². Suç şüphesi altında bulunan şüpheli ve sanık, ceza muhakemesinin merkezinde yer alan ve muhakemeye ruhunu veren bir özne olarak, adil yargılanma hakkına sahiptir. Şüpheli ya da sanığın muhakemeye aktif olarak katılma zorunluluğu olmamakla birlikte

¹ Şahin/ Göktürk, s. 27; Centel/ Zafer, s.6; Özbek/ Doğan/Bacaksız, s. 43.

² Centel/ Zafer, s. 6.

adil yargılanma hakkının layığıyla tesis edildiğinden bahsedilebilmesi için hakkındaki isnatlara cevap verme ve bunlara karşı savunmalarını sunabilme imkanının sağlanması gerekmektedir³. Örneğin Ceza Muhakemesi Kanunu'na (CMK) göre sanık hakkında mahkûmiyet hükmü kurulabilmesi için *-bazı istisnalar dışında-* sanığın sorgusunun yapılması şarttır. Nitekim buna bağlı olarak sanığın duruşmada bulunması da adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak düzenlenmiştir. Esasen bu hakkın etkin bir şekilde kullanılabilmesi, “duruşma ehliyeti” olarak adlandırılan kavramın varlığına bağlıdır⁴. Sanığın duruşma ehliyeti, yalnızca fiziksel olarak duruşmada bulunmasını değil, aynı zamanda yargılama sürecine anlamlı bir şekilde katılabilme yeteneğini de ifade eder.

Sanığın duruşma ehliyeti, ceza muhakemesi hukukunda birçok hukuki kavram ve ilke ile doğrudan ilişkilidir. Savunma hakkı, insan onurunun korunması ilkesi ve adil yargılama hakkı sanığın duruşma ehliyetinin varlığını zorunlu kılar. Zira sanığın sadece fiziksel olarak hazır bulunması, ceza muhakemesinin amacına ulaşması için yeterli değildir. Sanığın, kendisine yöneltilen suçlamaları anlayabilmesi, bu suçlamalara karşı savunma yapabilmesi ve yargılama sürecine etkin bir şekilde katılabilmesi gerekr. Aksi halde sanık, kovuşturma sürecinde bir nesne durumuna düşer ki bu durum, modern ceza muhakemesi sistemlerinde kabul edilemez. Bu bağlamda duruşma ehliyeti, ceza muhakemesinin temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Öğretide her ne kadar sanığın duruşma ehliyeti genelde en yaygın örneği olan akıl hastalığı bağlamında değerlendirilmiş olsa da⁵ adil yargılanma hakkının bir gereği olarak, yalnızca sanığın akıl sağlığı ile sınırlı bir kavram değildir. Her ne kadar geleneksel olarak akıl hastalığı bağlamında ele alınsa da duruşma ehliyetini etkileyen diğer fiziksel ve zihinsel durumların da bu kavram kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Örneğin, ileri derecede fiziksel hastalıklar, uyuşturucu bağımlılığı veya geçici bir zihinsel rahatsızlıklar, sanığın duruşma ehliyetini etkileyebilecek unsurlar arasında yer alır. Ayrıca, sanığın kendi iradesiyle duruşma ehliyetini yitirmesi (*örneğin açlık grevi yoluyla*) gibi durumlar da ceza muhakemesinin işleyişini doğrudan etkileyebilir.

³ Walder, s. 106; Demirbaş, s. 99; Centel/ Zafer, s. 749.

⁴ Walder, s. 106; Demirbaş, s. 99; Centel/ Zafer, s. 749.

⁵ Şahin/Göktürk, s. 78; Öztürk/ Tezcan/ Erdem/Alan/Gezer/ Saygılar/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Tok, s. 80; Ünver/ Hakeri, s. 138; Toroslu/ Feyzioğlu, s. 63; Dülger/ Taşkın, s.332; Özbek/ Doğan/Bacaksız, s. 78; Keçelioğlu, s. 227; Ersoy, s. 238.

Duruşma ehliyeti, CMK’da açıkça düzenlenmiş bir kavram olmamakla birlikte, dolaylı olarak çeşitli hükümlerde yer bulmaktadır. Örneğin CMK m. 191 incelendiğinde, duruşmada yapılacakların sayıldığı ve bu kapsamda sanığa, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu ve diğer haklarının bildirileceği devamında sanık açıklamada bulunmaya hazır olduğunu bildirdiğinde, usulüne göre sorgusunun yapılacağı belirtilmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu madde uyarınca sanığın hakkındaki isnadı anlamaya ehil ve yeterli olduğu kabul edilmekte ve hattızatında bu isnada karşı kendini ifade edebileceği ve kendisini sorguya çekecek mahkeme ile de makul ve anlaşılır bir iletişim kurabileceği varsayılmaktadır. Yine CMK m. 74’te düzenlenen “gözlem altına alma” koruma tedbiri, sanığın akıl sağlığına ilişkin şüphelerin giderilmesi amacıyla şüpheli ya da sanık akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğunu ve bunun, kişinin davranışları üzerindeki etkilerini saptamak amacıyla başvurulacak bir koruma tedbiri olup yargılamanın durması kararı verilmesi gereken hallerde de uygulanır. Görüleceği üzere olarak sanığın akıl hastası olması ihtimalinde yargılamanın devam ettirilemeyeceği ve durma kararı verileceği düzenlenmiştir. Benzer şekilde, CMK m. 150’de sağır ve dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede malul olan sanıklar için zorunlu müdafî atanması öngörülerek, bu kişilerin duruşma ehliyetine ilişkin sorunlarının çözülmesi hedeflenmiştir. Ancak, duruşma ehliyetinin dolaylı olarak ifade edildiği bu düzenlemeler, kurumunu açıkça ele almak yerine, sınırlı bir çerçevede uygulamaya yönelik pratik çözümler sunmaktadır.

Esasen sanığın duruşma ehliyetine ilişkin eksiklikler, ceza muhakemesi sürecinde ciddi sonuçlar doğurabilir. Sanığın duruşma ehliyetinden yoksun olduğu hallerde, adil yargılama ilkesine uygun hareket edebilmek için yargılamanın nasıl ilerletilmesi ve sonuçlandırılması gerektiği önemli bir tartışma konusudur. Bu noktada, sanığın duruşma ehliyetine sahip olmaması halinde yargılamanın durdurulması, sanığın iyileşmesinin beklenmesi veya özel yargılama usulleri uygulanarak yargılamaya devam edilmesi gibi farklı çözümler gündeme gelebilir.

Türk öğretisinde sanığın akıl hastalığına ilişkin birçok çalışma olmasına rağmen, bütünsel şekilde duruşma ehliyetini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı, sanığın duruşma ehliyeti kavramını ve bu kavramın ceza muhakemesi hukukundaki yerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktır. Çalışmada, CMK’nın yanı sıra Alman Ceza Muhakemesi Kanunu (*Alman CMK*) gibi farklı bir hukuk sistemi karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirilerek, duruşma ehliyetinin hukuki niteliği, uygulama

alanları ve mevcut eksiklikleri incelenecektir. Ayrıca, duruşma ehliyetinin yokluğu durumunda uygulanması gereken prosedürler ile bu prosedürlerin adil yargılama ilkesine uygunluğu da ele alınacaktır.

Bu bağlamda öncelikle duruşma ehliyeti kavramı, kavrama bağlı olarak duruşma ehliyetinin bulunmadığı haller ve bu kavramın hukuki niteliği ele alınacak; devamla farklı ehliyetsizlik hallerine ilişkin olarak yargılamanın nasıl ilerletileceği ve sonuçlandırılacağı değerlendirilecektir. Çalışmanın bütününde Türk ve Alman ceza muhakemesi sistemlerinde bu kavramın nasıl ele alındığı ve uygulandığı karşılaştırmalı bir analiz ile incelenecektir. Bu kapsamda, farklı hukuk sistemlerinin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konularak, Türk ceza muhakemesi hukukunun geliştirilmesine yönelik öneriler sunulacaktır.

Sonuç olarak, sanığın duruşma ehliyeti hem adil yargılama hakkının hem de yargılamanın yürütülebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın, ceza muhakemesi hukukunda duruşma ehliyeti kavramına ilişkin hukuki tartışmalara katkıda bulunması ve bu alanda daha etkin uygulamaların geliştirilmesine ışık tutması amaçlanmaktadır.

I. DURUŞMA EHLİYETİ KAVRAMI

Suç şüphesinin öğrenilmesi ile soruşturmanın mecburiliği ilkesi uyarınca re'sen soruşturmaya başlanması ve yine aynı şekilde yeterli suç şüphesini gösterir somut delillere ulaşılması ile de kamu davası açılarak re'sen yürütülmesi zorunludur. Bazı koşullarda ise gerek soruşturmanın gerekse kovuşturmanın yürütülmesi belirli şartların varlığına ya da yokluğuna bağlı olabilir. Öngörülen bu şartlara ise muhakeme şartları denir⁶. Muhakeme şartları CMK ile diğer ceza hükmü içeren kanunlarda düzenlenmiş olabilirler.

Öğretide sanığın akıl hastası olmaması bir muhakeme şartı olarak nitelendirilmesine rağmen⁷ akıl hastası bir şüpheli veya sanık hakkında soruşturma ya da kovuşturma yürütülemeyeceğine ilişkin ne Türk Ceza Kanunu'nda ne de CMK'da açık bir düzenleme bulunmaktadır. Gerçekten örneğin TCK m.31/f.1'de "*Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan*

⁶ Centel/ Zafer, s. 736; Şahin/ Göktürk, s. 53; Kılıç, s. 198.

⁷ Tosun, s. 203; Şahin/Göktürk, s. 78; Öztürk/ Tezcan/ Erdem/Alan/Gezer/ Saygılar/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Tok, s. 80; Yurtcan, s. 287; Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 117; Ersoy, s. 238, Keçelioğlu, s. 227; Dülger/ Taşkın, s.332; Özbek/ Doğan/Bacaksız, s. 78; Kılıç, s. 85; Ünver/ Hakeri, s. 138; Toroslu/ Feyzioğlu, s. 63.

çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu kişiler hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz; ancak, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir” hükmüne yer verilerek, anlaşıldığı üzere 12 yaşından küçük çocuklar hakkında kovuşturma yürütülemeyeceği açıkça belirtilmiş ve bir muhakeme engeli (yargılama şartı) olarak düzenlenmiştir⁸. O halde sanığın akıl hastası olmasının hakkındaki muhakemenin yürütülmesini engellenmesinin hukuki dayanağının açıklanması elzemdir.

Kovuşturma aşamasına geçildiğinde ceza muhakemesinin yürütülebilmesi için sanığın mahkeme huzurunda savunmasının alınması ve duruşmada hazır bulunması zaruridir⁹. Bu manada duruşmada hazır bulunma yalnızca fiziki olarak orada olmak anlamında değil, sanığın hakkındaki iddiaları açık bir şekilde anlayabilmesini ve aktif olarak makul ölçüde bu iddialara cevap verebilmesini de kapsar. Zira CMK’ya ilişkin hazırlanan Adalet Komisyonu Raporunda insan haysiyeti; *“bilinçli olma, kendi kaderini tayin etme ve kendi çevresini şekillendirme yeteneği veren ve kişiliğizliğı ortadan kaldıran ruh ve manevi güç”* olarak tanımlanmıştır. Yine aynı raporda, insanı bir obje haline getiren ve kişiliğı nedeniyle sahip olduğı değerin inkârı anlamına gelen her türlü işlem de insan haysiyetine aykırı kabul edilmektedir. Bu nedenle sanığın yalnızca fiziken duruşma salonunda bulunması, hakkında yürütülen yargılamaya yön verme ve yargılama kapsamında kaderini tayin etmesi açısından yeterli değildir¹⁰. Bu nedenle sanığın yargılama boyunca kendisine sağlanan hakları aktif olarak kullanabilecek ya da kendi iradesi çerçevesinde yaptığı mülahazalar sonucunda kullanmamayı tercih edebilecek durumda olması gerekmektedir.

Gerçekten de sanık, ceza yargılamasında sadece bir nesne olarak görülemeyeceğinden, hukuka uygun bir ceza yargılamasının olmazsa olmaz koşullarından biri, sanığın yargılama sürecine yön verebilme yeteneğine sahip olmasıdır¹¹. Her ne kadar öğretide bu yetenek yoksunluğu en somut görünüm şekliyle yoğunluklu olarak sanığın akıl hastası olması şeklinde

⁸ Nitekim muhakeme şartlarının yokluğu ceza muhakemesinin yürütmesine etki edecek olup güvenlik tedbiri muhakemesini yürütüşünü engellemeyeceğinden 12 yaşından küçük çocuk hakkında kovuşturma yürütülemeyecekse de hakkında güvenlik tedbiri uygulanabilmektedir. Bkz. Centel/ Zafer, s. 748; Yenisey/Nuhoğlu, s. 651.

⁹ Kramer, no: 287; Sarıtaş, s. 1529.

¹⁰ Aynı yönde Ersoy, s. 238.

¹¹ Heger, no: 197.

değerlendirilmekte¹² ve bu sebeple sanığın akıl hastası olmaması bir muhakeme şartı olarak kabul edilmekteyse de, duruşma ehliyetini yalnızca akıl hastalığı ile sınırlı tutmamak gerekir. Zira yargılama sürecine yöne verme yeteneğinin eksikliği sürekli ya da geçici nitelikte birçok sebepten kaynaklanabilir. Örneğin, sanığın yaş küçüklüğü bir muhakeme engeli olarak doğrudan kanun tarafından öngörülmüştür. Daha önce de belirttiğimiz üzere TCK m.31/f.1’de 12 yaşından küçük çocuklar hakkında kovuşturma yürütülemeyeceği açıkça düzenlenmiştir. Bu durum onların yargılama sürecine şekil verebilme yeteneğine sahip olmadıklarının kanunen kabul edildiğini göstermektedir. Diğer taraftan, kanunda açıkça düzenlenmemiş olsa da sanığın hakkındaki iddiayı anlamlandırıp bu iddialara karşı aktif olarak cevap vermeyeceği başka haller de bulunmaktadır. Örneğin, uyuşturucu bağımlısı olan sanık duruşmada bulunsa bile uyuşturucu madde etkisi altındayken hakkındaki yargılamaya aktif olarak yön veremeyecektir. Aynı şekilde esasen herhangi bir akıl hastalığı olmayan fakat ileri derecede kanser hastası bir kimsenin de durumu aynıdır. Hatta bazı hallerde sanık bu yeteneğini kendi iradesi ile de kaybetmiş olabilir. Örneğin açlık grevi yapan bir sanığın bazı hallerde sağlıklı bir savunma yapması beklenemez.

Görüldüğü üzere, sayılan bu hallerde sanık duruşmada fiziken bulunsa dahi hakkındaki isnadı anlayıp makul bir savunma yapacak durumda değildir. Bu haller birer yargılama engeli oluşturur. Zira adil yargılanma ilkesi, ceza muhakemesinde, medeni hukuk yargılamasından farklı olarak savunma yapma imkânı olmadan sanık hakkında tek taraflı bir yargılama yapılması ile çelişecektir¹³. İşte sadece akıl hastalığı ile sınırlı tutulmayarak, sanığın hakkındaki iddiaları genel hatları ile anlayabilmesi ve bunlara karşı makul bir savunma yapabilmesini ifade eden bu yetenek, genel anlamda duruşma

¹² Öğretide duruşma ehliyeti kavramını kabul etmekle birlikte duruşma ehliyetini genellikle en yaygın örneği olan akıl hastalığı ile açıklamak eğilimi gösterilmektedir. Bkz. Centel/Zafer, s. 749. Ayrıca bkz. Keçelioğlu, s. 227: Yazar çalışmasında kusur prensibinin maddi ceza hukukundaki cezası temelleme işlevinin yanı sıra, ceza muhakemesi hukukunda da şüpheli veya sanığın “duruşma ehliyetini” belirlemede temel ölçüyü oluşturduğunu ifade etmektedir. Esasen akıl hastası bir kimse modern ceza muhakemesi sisteminin kendisine tanıdığı hakları kullanamayacaktır. Kusur yeteneği olmayan bir kişi hakkında sonu ceza yaptırımıyla sonuçlanabilecek bir yargılama yapmak, basit bir mevzuata aykırı işlem olmaktan öte, insan onuruna aykırı bir işlem olarak kabul edilmek zorundadır. Fakat yazar akıl hastalığı dışında duruşma ehliyetini ortadan kaldıran bir hale yer vermemiştir. Ersoy, s. 238: Yazar da duruşma kabiliyetinin en somut görünüm şeklinin sanığın akıl hastası olduğunu ifade etmekte fakat diğer görünüm şekillerinden bahsetmemektedir.

¹³ Kindhäuser, § 14, No:10; Kindhäuser/ Schumann, § 14, No: 10.

ehliyeti olarak adlandırılmaktadır¹⁴.

Ehliyet, kelime anlamı olarak TDK'da yeterlilik olarak tanımlanmaktadır¹⁵. Yine hukuk terminolojisinde ehliyet, bir hukuk süjesinin medeni haklara sahip olabilme ve bu hakları kullanabilme, görev ve sorumluluk üstlenebilme yeteneği ifade edilmektedir¹⁶.

Duruşma ehliyetinin (*Verhandlungsfähigkeit*) CMK'da açıkça zikredildiği bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır¹⁷. Fakat esasen kavramın farklı düzenlemelerde dolaylı olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. Örneğin CMK m.191 incelendiğinde, duruşmada yapılacakların sayıldığı ve bu kapsamda sanığa, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu ve diğer haklarının bildirileceği devamında sanık açıklamada bulunmaya hazır olduğunu bildirdiğinde, usulüne göre sorgusunun yapılacağı belirtilmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu madde uyarınca sanığın hakkındaki isnadı anlamaya ehil ve yeterli olduğu kabul edilmekte ve hattızatında bu isnada karşı kendini ifade edebileceği varsayılmaktadır. Yine CMK m.177, CMK m.201, CMK m.216 vb. maddeleri uyarınca sanığa mevcut şüphe sebeplerine karşı kendisini savunma, suçlamaları çürütmeye yönelik lehteki delilleri sunma, tanıkları sorgulama, delillere karşı beyanda bulunma hakları verilmekte olup tüm bunlar uyarınca da sanığın aktif bir şekilde işlemlere katılabileceği ve bunları makul bir şekilde yürütebileceği öngörülmüştür. Açıklananlar ışığında esasen görüleceği üzere bir yargılamanın sanığa karşı anlamlı olması için, sanığın kendisine yöneltilen suçlamanın ciddiyetini anlayabilmesi gerekmektedir¹⁸.

Yukarıda verilen örnekler ışığında duruşma ehliyeti, sanığın duruşma sırasında ya da duruşma dışında hakkındaki isnadı ve yargılamaya ilişkin işlemleri genel hatları ile anlama, bunlara karşı akılcı şekilde cevap verebilme ve açıklamalarda bulunabilme, kendi menfaatlerini makul bir şekilde

¹⁴ Beulke, no: 277; Walder, s. 106; Kramer, no: 287; Heger, no :197; Roxin/Schünemann, §21, no: 11, Beulke/Sabine, §13, no: 431; Kindhäuser, § 14, No: 10; Kindhäuser/Schumann, § 14, No: 10; Krey, no:646; Volk/ Engländer, § 14, no: 16; Tofahrn, no: 11; Centel/Zafer, s. 749.

¹⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.08.2024)

¹⁶ Yelbaşı, s. 168

¹⁷ Buna karşılık Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (Alman CMK) değişik maddelerde duruşma ehliyeti kavramına yer verilmiştir. Örneğin Alman CMK §231 a maddesinin başlığı "Sanığın Kendi Kusuruyla/Kasten Duruşma Ehliyetsizliği Hâlini Meydana Getirmesi" şeklindedir. Yine Alman CMK 413'te açıkça duruşma ehliyetsizliğinden bahsedilmiştir.

¹⁸ Kindhäuser, § 14, No: 10; Kindhäuser/Schumann, § 14, No:10.

gözetebilme, haklarını koruyabilme ve savunmasını mantıklı ve anlaşılır bir şekilde yapabilme yeteneği olarak tanımlanabilir¹⁹. Öğretideki bir kısım görüş tarafından sanığın duruşma ehliyeti, ceza hukukundaki failin cezai sorumluluk ehliyetinin bir tezahürü olarak da ifade edilmektedir²⁰. Bu manada eğer sanık açısından hukuken ya da fiilen dava münasebetinin kurulması mümkün değilse duruşma ehliyetinin yokluğundan bahsedilecektir²¹.

Ceza muhakemesindeki duruşma ehliyeti kavramı medeni yargılama hukukundaki dava ya da fiil ehliyetinden farklıdır²². Medeni usul hukukundaki dava ehliyeti en genel tanımı ile bir tarafın bizzat veya yetkili kılacağı bir temsilci aracılığı ile bir davayı yürütebilme ve geçerli bir şekilde usûl işlemlerini yapabilme ehliyeti olarak tanımlanmakta²³ olup dava ehliyeti; medeni haklardan yararlanma ve onları kullanma ehliyeti koşuluna tabi kılınmıştır. Diğer bir değişle medeni usul hukuku açısından gerek dava açılması ve gerekse hükmün kesinleşmesine kadar yapılabilecek olan bütün usûl işlemleri ancak hukuken bu işlemleri yapmaya ehliyetli olarak kabul edilen kişiler tarafından gerçekleştirilebilecektir. Bu manada medeni usul hukuku açısından medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmayanların daha doğru bir ifade ile fiil ehliyeti bulunmayanların dava ehliyeti de yoktur²⁴. Ceza muhakemesi

¹⁹ Benzer yönde bkz. Hartmann/ Schmidt, § 4, no: 151; Roxin/Schünemann, §21, no:11, Beulke/Swoboda, §13, no: 431; Kindhäuser, § 14, No:10; Kindhäuser/Schumann, § 14, No: 10; Beulke, no: 277; Krey, no: 646; Heger, no: 197; Tofahrn, no:11; Volk/ Engländer, § 14, no: 16; Walder, s. 106; Centel/Zafer, s. 749; Turhan, s. 132; Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villemmin/ Tok, s. 80-81; Zafer, s. 278, Ersoy, s. 238. Erem, s. 204: Yazar bir ehliyet kavramını kabul etmekle birlikte duruşma ehliyetini kabul etmemekte fakat duruşmada süje olma ehliyetinden bahsetmektedir. Bu manada yaş küçüklüğü, tam akıl hastalığı davada süje olma ehliyetini ortadan kaldıran hallerdir. Ayrıca bkz. Yenisey/Ayşe Nuhoglu, s. 201: Yazarlar da söz konusu ehliyetle sanıklık ehliyeti adını vermekte ve failin suçun işlenmesinden sonra akıl hastası olmasının savunmaya engel teşkil etmesi nedeniyle kovuşturma yapılmasına engel olduğunu ifade etmektedir. Fakat görüleceği üzere yazarlarca da bu ehliyetin ortadan kalkması en yaygın örneği olan akıl hastalığı kapsamında değerlendirilmektedir.

²⁰ Centel/Zafer, s. 749.

²¹ Erem, s. 203: Örneğin yazara göre dokunulmazlıklar da her ne kadar maddi ceza hukukuna ilişkin olsalar da en büyük etkileri ceza muhakemesi alanında olup dokunulmaz olan kimse açısından hukuken dava münasebetinin kurulması imkânsız olduğundan bu da bir ehliyetsizlik halidir.

²² Beulke/Swoboda, §13, no: 431; Centel/Zafer, s. 749, Erem, s. 203: Nitekim yazara göre hukuk usulünde olduğu gibi bir dava ehliyetini ceza muhakemesi hukukunda kabul etmek imkânsızdır.

²³ Pekcanitez/ Atalay/ Özeken, s. 146.

²⁴ Atıcı, s. 36.

hukukunda ise sanığın duruşma ehliyetinin bulunabilmesi için muhakkak fiil ehliyetine sahip olması gerekmektedir²⁵, burada belirleyici olan sanığın entelektüel kavrama yeteneğidir²⁶. Bu manada fiil ehliyeti bulunmasa dahi, isnadı, yargılama işlemlerini ve sonuçlarını genel olarak anlamaya yetecek bir olgunluk düzeyine sahip kimse duruşma ehliyetine sahip olarak kabul edilir²⁷. Örneğin hukuki olarak vesayet altında bulunan bir kişi hakkında pekâlâ duruşma yapılabilir.

II. SANIĞIN DURUŞMA EHLİYETİNİN BULUNMADIĞI HALLER

A. Genel Olarak

Daha önce de belirtildiği üzere, bir duruşmaya başlandığında kural olarak sanığın duruşma ehliyetine sahip olduğu varsayılır. Özellikle yetişkinler açısından aksini ortaya koyacak bir neden olmadığı sürece duruşma ehliyetinin var olduğu kabul edilecektir²⁸. Fakat kişinin hakkındaki iddiaları anlayamayacağı ve bunlara karşı makul ölçüde kendini savunamayacağı bazı durumlarda sanığı duruşma ehliyetinin olmadığı belirlenecek ve bu durumda sanığın duruşma ehliyetini kaybetme sebebine bağlı olarak yargılamanın nasıl yürütüleceği yahut sonuçlandırılacağı belirlenecektir.

Fakat ifade etmek isteriz ki sanığın hakkındaki iddiaları anlamasını ve menfaatlerini savunmasını zorlaştıran her durum duruşma ehliyetinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin sanığın sağır ve dilsiz olması esasen hakkındaki isnatları anlaması ve bunlara karşı beyanda bulunması açısından bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Zira işitme yeteneğini doğuştan ya da erken yaşta kaybeden kimselerin algılama yeteneğinin de yeterince gelişmediği kabul edilmektedir²⁹. Fakat bu kimselerin kendilerini ifade etmelerinde yahut

²⁵ Roxin/ Schünemann, §21, no: 11; Beulke, no:277; Krey, no:646; Heger, no: 197; Volk/ Engländer, § 14, no: 16; Centel/Zafer, s. 749, Zafer, s. 278.

²⁶ Kindhäuser, § 14, No: 10; Volk/ Engländer, § 14, no:16; Kindhäuser/Schumann, § 14, No: 10.

²⁷ Roxin/ Schünemann, §21, no: 11

²⁸ Kindhäuser, § 14, No: 10; Kindhäuser/Schumann, § 14, No: 10; Krey, no: 646.

²⁹ TCK m.33'ün gerekçesi. Nitekim TCK m.33'te "Bu Kanunun, fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan çocuklara ilişkin hükümleri, onbeş yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında; oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanlara ilişkin hükümleri, onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında; onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olanlara ilişkin hükümleri, onsekiz yaşını doldurmuş olup da yirmibir yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında da uygulanır" demek suretiyle sağır ve dilsizlerle ilgili olarak bu kişilerin

algılama yeteneklerinin azalmasından kaynaklanan eksiklikler doğrudan duruşma ehliyetlerini kaldırdığından bahsedilemeyecektir. Zira bu gibi eksiklikler zorunlu müdafî tarafından giderildiği sürece, zihinsel veya fiziksel olarak kısıtlı kişilerin de duruşma ehliyetine sahip olduğunun kabulü gerekir³⁰. Nitekim kanun koyucunun CMK m.150/f.2’de yer alan düzenlemesi dikkate alındığında sağır ve dilsiz olan sanıkların kendilerini ifade etme hususunda yaşayacağı eksikliğin zorunlu müdafîlik ile giderilmesinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak sağır ve dilsizlik belli bir derecenin üzerinde olup tercümanla bile anlaşmaya imkan vermeyecek sağır ve dilsizlik halinde artık duruşma ehliyetinin varlığından bahsedilemeyecektir³¹. Zira bu aşamada artık zorunlu müdafînin yardımı eksikliği ortadan kaldırmamakta, sağır ve dilsiz kişi kendisini hiç ifade edemediğinden haliyle hakkındaki iddialara karşı menfaatlerini de savunamamaktadır.

Bunun dışında belli fiziksel ve zihinsel eksiklikler de kişinin kendisini savunmasını zorlaştırıyorsa bu halde de doğrudan duruşma ehliyetinin yokluğundan bahsedilemez. Nitekim yine CMK m.150/f.2 uyarınca sanığın kendisini savunamayacak derecede malul olması halinde de istemi aranmaksızın bir müdafî görevlendirileceği hüküm altına alınmıştır. Bu cihetle belirli açıdan kısıtlı olsalar da bu kimselerin de duruşma ehliyetinin olduğu ve fakat kendilerini ifade etmek açısından husule gelebilecek sıkıntıların giderilmesi için de zorunlu müdafîliğin getirildiği anlaşılmaktadır. O halde belli fiziksel ve zihinsel engellerinin olması da sanığın duruşma ehliyetinin olmadığı anlamına gelmeyecektir.

Duruşma ehliyetinin yokluğu çoğu zaman sanığın iradesinden bağımsız bir husustur. Zira ilk olarak ifade edilmelidir ki sanığın duruşma ehliyetinin olmadığı bizzat kanun tarafından belirlenebilir. Örneğin fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmamış çocukların duruşma ehliyetinin olmadığı bizzat TCK m.32 tarafından düzenlenmiştir. Yine sanığın akıl hastası olması da duruşma ehliyetinin bulunmadığı en tipik hallerden bir tanesidir. Bu bağlamda uyuşturucu madde ya da alkol bağımlılığı da bu

algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneği daha geç gelişebileceği düşüncesiyle yaş küçüklerinin sorumluluk rejimine paralel bir fakat ayrı bir yaş grubu sınıflandırması içeren bir düzenleme yapılmıştır.

³⁰ Kindhäuser, § 14, No: 10; Kindhäuser/Schumann, § 14, No: 10.

³¹ Kunter/ Yenisey/ Nuhoglu, s. 122: Yazarlara göre tercümanla bile anlaşmaya imkan vermeyecek sağır ve dilsizlik halinde kıyas hükümleri ile akıl hastalığına ilişkin hükümler uygulanmalı yani sanığın duruşma ehliyetinin olmadığı kabul edilmelidir.

kapsamda kabul edilebilecektir. Diğer yandan yalnızca zihinsel hastalıkların savunma yeteneğini ortadan kaldırdığından bahsedilemez; sanığın makul ve akılcı şekilde savunma yapma yeteneğini ortadan kaldıracak ileri derece kanser, demans, Alzheimer gibi fiziksel hastalıklar da savunma yeteneğini ortadan kaldıran kapsamdadır. Sanığın duruşma ehliyetini iradesi dışında kaybettiği bu haller dışında kendisini bizzat duruşma ehliyetinden yoksun kıldığı haller de olabilir. Örneğin yargılamayı protesto amacıyla sorgusunun yapılmasını önlemek üzere açlık grevine girerek bilincini kaybeden biri duruşma ehliyetini kendi fiilleri sonucu kasıtlı olarak ile kaybetmiş olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde, kişinin duruşma ehliyetinin olmadığı bu haller değerlendirilecektir.

B. Sanığın Çocuk Olması

Her ne kadar Kanun çocuklar hakkında muhakeme yürütülebileceğini düzenlemiş olsa da söz konusu muhakeme ancak 12 -18 yaş arası suça sürüklenen çocuklar için söz konusu olabilecektir. Zira TCK m.31/f.1 uyarınca *“Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu kişiler hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz; ancak, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir”*. Görüleceği üzere TCK hakkındaki iddiayı anlama ve buna göre savunmalarını yapabilmeye ilişkin herhangi bir inceleme yapmaya gerek görmeden 12 yaşını doldurmamış çocukların duruşma ehliyeti olmadığını düzenlemiştir. Bu manada 12 yaşını doldurmamış çocuk hakkında isnadı anlayabilme ve buna karşı makul şekilde menfaatlerini koruyabilme yeteneğine sahip olsa dahi duruşma yeteneğinin var olduğundan bahisle hakkında kovuşturma yapılamayacaktır. Fakat diğer yandan duruşma ehliyeti bulunmayan 12 yaşını doldurmamış çocuk hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanması mümkündür.

Diğer yandan fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmuş çocuklar hakkında ise TCK’da yalnızca ceza sorumluluğuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiş olup haklarında kovuşturma yapılamayacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Bu manada 12 yaşını doldurmuş çocuklar hakkında kovuşturma yapmak mümkün olup suça sürüklenen çocuklar hakkında özel yargılama usulleri olsa da duruşma ehliyetlerinin olmadığından bahsedilemeyecektir. O halde 12 yaşını doldurmuş çocukların duruşma ehliyeti vardır. Fakat diğer yandan çocukların algılama ve ifade yeteneklerinin henüz bir yetişkin kadar gelişmediği nazara alındığında bu eksikliğin savunma hakkı açısından sıkıntı yaratabileceği söylenebilir. Bu sebeple CMK m.150/f.2’de sanığın çocuk olması halinde istemi aranmaksızın bir müdafî görevlendirileceği

hüküm altına alınmış olup çocuğun kendisini savunmadan kaynaklanabilecek eksikliklerinin zorunlu müdafii ile giderilmesi öngörülmüştür.

C. Fiziksel Hastalıklar

Fiziksel hastalıklar esasen tek başına duruşma ehliyetini ortadan kaldırmamaktadır³². Fakat bu hastalığın, sanığın yargılama çerçevesinde menfaatlerini makul bir şekilde savunma imkanını tamamen ortadan kaldırdığı ve duruşmaya devam etmesini engellediği hallerde ise artık duruşma ehliyetinin bulunmadığından bahsedilecektir. Örneğin Berlin Eyaleti Anayasa Mahkemesi bir kararında bilirkişi raporuna göre, ileri derecede kanser hastalığı nedeniyle o dönemde duruşmanın sonunu görme şansına sahip olmayan sanık hakkında davanın düşmesine karar vermiş ve ceza yargılaması sona erdirilmiştir³³. Söz konusu karara göre somut olayda yargılamanın amacı artık gerçekleştirilemeyecektir; zira aksinin kabulü halinde insan, yargılamanın salt bir nesnesi haline gelecek olup, bu durumun cezalandırmanın amacı açısından kabulü mümkün değildir³⁴.

Türk ceza muhakemesi hukuku açısından ise CMK m. 196 f. 5 uyarınca *“Hastalık veya disiplin önlemi ya da zorunlu diğer nedenlerle yargılamanın yapıldığı yargı çevresi dışındaki bir hastahane veya tutukevine nakledilmiş olan sanığın, sorgusu yapılmış olmak koşuluyla, hazır bulundurulmasına gerek görülmeyen oturumlar için getirilmemesine mahkemece karar verilebilir”* şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiş olup eğer sanığın sorgusu yapılmışsa bu halde devam eden duruşmalardan bağımsız tutulabileceği belirtilmiştir. Sorgusu yapılmış sanık belirtilen şekilde fiziksel bir kısıtlamadan dolayı duruşma ehliyetini kaybettiğinde duruşmaya yokluğunda devam edilebilecektir. Sorgusu yapılmayan sanık açısından ise bu gibi bir durumda nasıl hareket edileceği hususunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanaatimizce henüz sorgusu yapılmamış sanığın hastalığı savunma yapmasını engellediği sürece mahkeme durma kararı vermeli ve sanığın makul bir savunma yapabilecek duruma gelmesini beklemelidir.

D. Zihinsel Hastalıklar (Akıl Hastalıkları)

Zihinsel bir hastalığın duruşma ehliyetini ortadan kaldırabilmesi

³² Krey, no: 646.

³³ (BerlVerfGH), 12.01.1993, VerfGH 55/92, NJW 1993, 515. (<https://dejure.org/>, Erişim Tarihi: 5.8.2025)

³⁴ Kleszczewski, no: 350.

için sanığın yargılama işlemlerini anlayabilme ve bunlara karşı haklarını savunabilme imkanını ortadan kaldırır nitelikte olmalıdır³⁵. Bu manada salt zihinsel bir eksiklik ya da rahatsızlık tek başına duruşma ehliyetini ortadan kaldırmaz; fakat örneğin akut bir psikoz atağı gibi ağır psikolojik hastalıklar duruşma ehliyetini ortadan kaldırabilir³⁶. Zihinsel bir hastalığın duruşma ehliyetini ortadan kaldırabilmesi için gereken bir diğer şart ise bu hastalığın suç işlendikten sonra ortaya çıkmış olmaasıdır³⁷. Zira suç işlenmeden önce var olan akıl hastalığı sanığın ceza ehliyetini ortadan kaldıracak olup bu halde hakkında TCK m.32 gereğince hareket edilecektir³⁸. Bu bağlamda suçu işlediği sırada ceza ehliyeti olmayan sanık hakkında CMK m.223/f.3-a gereğince kusurunun bulunmaması dolayısıyla ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilir ve suçu işlediğinin sabit olması halinde CMK m.223/f.6 hükmü

³⁵ Kunter, s. 82; Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 204; Şahin/Göktürk, s. 78; Kunter/ Yenisey/ Nuhoglu, s. 121-122, Yenisey/ Nuhoglu, s.651; Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özeydin/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villemin/ Tok, s. 81; Gökçen/ Alşahin/ Çakır, s.117; Dülger/Taşkın, s.332; Özbek/Doğan/Bacaksız; s. 134.

³⁶ Krey, no: 646.

³⁷ Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 204; Şahin/Göktürk, s. 78; Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özeydin/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villemin/ Tok, s. 81; Yenisey/ Nuhoglu, s. 624.Taner, s. 99; Kunter, s. 82, Erem, s. 203, Kunter/ Yenisey/ Nuhoglu, s. 122; Ersoy, s. 239; Dülger/Taşkın, s. 332; Özbek/Doğan/Bacaksız; s. 134; Ünver/ Hakeri, s. 138; Yenisey/Nuhoglu, s. 651; Karakehya; s. 204; Toroslu/Feyzioğlu, s. 63; Gökçen/Alşahin/ Çakır, s. 117: Yazarlara göre akıl hastalığı suç işlendiği sırada ya da sonrasında gündeme gelebilir. Fakat suç işlendiği sırada sanık akıl hastası ise kusurluluğu etkileyen bir hal söz konusudur.

³⁸ Şahin/Göktürk, s. 78; Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 134, Ünver/Hakeri, s. 138; Karakehya, s. 203; Toroslu/Feyzioğlu, s. 63. Bu noktada hakkında kamu davası açıldıktan sonra akıl hastalığına tutulan sanık ile suç işlediği tarihte de dava açıldığı tarihte de akıl hastası olan sanık arasında neden bir ayırım yapıldığı gelebilir. Zira bu halde suç işlediği tarihte akıl hastası olan ve dava açıldığı tarihte de bu akıl hastalığı devam eden sanık hakkında yargılama devam ettirilip hakkında güvenlik tedbirine hükmedilirken, sonradan akıl hastalığına tutulan fakat suç tarihinde ceza ehliyeti olan sanık hakkında yargılama devam edilememesi söz konusu olacaktır. Söz konusu durumun isabetsiz olduğu ortadadır zira her iki durumda da sanık duruşma esnasında kendini savunamayacak vaziyette iken ilk ihtimalde hakkında güvenlik tedbiri uygulanabilmekte ikinci ihtimalde ise bu duruma hareketsiz kalınmaktadır. Bu noktada ifade etmek gerekir ki esasen ilk ihtimalde yürütülen yargılama sanık hakkında yalnızca güvenlik tedbirleri uygulanmasına imkân veren özel bir yargılama usulü olup dar anlamda ceza yargılamasından farklıdır. Bkz. Kunter, s. 760 vd. Nitekim Erem'e göre güvenlik tedbirlerinin uygulanmasını gerektiren muameleler topluluğunun muhakeme vasfı da yoktur. Erem, s. 204. Bu sebeple ceza ehliyeti olmayan sanık hakkında yürütülen güvenlik tedbiri yargılaması ile suç işledikten sonra akıl hastalığına tutulan sanık hakkında yürütülen yargılamaya farklı sonuçlar bağlamak isabetsiz olmayacaktır. Ayrıca bkz. Yenisey/ Nuhoglu, s. 651: Nitekim yazarlara göre de Türk hukukunda güvenlik tedbiri muhakemesi ayrıca düzenlenmelidir. Zira şu an ayrı bir düzenleme olmadığından kamu davası ve güvenlik tedbiri muhakemesi birbirine karışmaktadır.

uyarınca hakkında akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirine hükmolunur.

Bir diğer değerlendirilmesi gereken husus ise kısmi akıl hastalığının duruşma ehliyetini ortadan kaldırıp kaldırmayacağıdır. Bu aşamada ifade etmek gerekir ki TCK m.32/f.2 uyarınca belli bir akıl hastalığı olsa da işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiler dışında işlediği fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği azalmış olan kişilerin ceza ehliyetleri tam olup bu kişiler hakkında belli bir ceza indirimine gidilmektedir. Bu nedenle muhakeme hukukuna bir yansıma olarak kabul edildiğinde sanığın menfaatlerini savunma yeteneğini ortadan kaldırmadığı müddetçe kısmi akıl hastalığının bir kovuşturma engeli olarak kabulü mümkün değildir³⁹. Fakat yine de kısmi akıl hastalığı sebebiyle sanığın savunmasında bir eksilme olacağından bahisle CMK m.150/f.2 uyarınca bu eksilmenin giderilmesi amacıyla *kendisini savunamayacak derecede malul* olan sanıklara zorunlu müdafî atanacağı kabul edilmiştir. O halde kısmi akıl hastalığı duruşma ehliyetini ortadan kaldırmasa da savunma açısından meydana gelebilecek olumsuz durumların zorunlu müdafî ile aşılabacağı söylenebilir.

III. SANIĞIN DURUŞMA EHLİYETİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

TCK'daki 12 yaşını doldurmamış çocuklar hakkında kovuşturma yapılamayacağı şeklindeki hüküm dışında ne TCK ne CMK ne de başkaca bir kanunda duruşma ehliyetini herhangi bir sebepten dolayı kaybeden (örn. *akıl hastalığı, savunma yapmayı imkansız* kılacak kanser hastalığı vb.) sanık hakkında kovuşturma yürütülüp yürütülmeyeceği hakkında açık bir düzenleme bulunmamaktadır⁴⁰. Fakat sadece kovuşturma aşamasına fiziki olarak katılması yeterli olmayıp, savunma hakkının etkili bir şekilde tesisi için sanığın hakkındaki iddiaları genel hatları ile anlayabilmesi ve bunlara karşı makul derecede menfaatlerini savunması gerekir. O halde sanığın duruşma ehliyeti adını verdiğimiz bu ehliyetten yoksun olması halinde hakkındaki ceza

³⁹ Centel/Zafer, s. 750, Zafer, s. 279; Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 134; Yenisey/Nuhoğlu, s. 651; Toroslu/Feyzioğlu, s. 63.

⁴⁰ Centel/Zafer, s. 749. 1412 sayılı CMUK döneminde ise 3206 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmadan önce duruşma ehliyetsizliği hallerinden biri olan akıl hastalığı açıkça bir dava şartı olarak düzenlenmiş bulunmaktaydı bkz. Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villemin/ Tok, s. 81 dn. 105: 3206 sayılı Kanun ile ortadan kaldırılan CMUK m.198'de "maznunun (...) suçu işledikten sonra bir akıl hastalığına uğraması sebebiyle son tahkikatın yapılmasının imkansızlığı taayyün ederse, sorgu hakimi bu tahkikatın muvakkaten tatiline karar verir" denmektedir.

yargılamasını devam ettirmek hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Bu bağlamda duruşma ehliyetinin yokluğu aslında sanık hakkında kovuşturma yapılmasını engelleyecektir. Bu manada duruşma ehliyetinin hukuki niteliğini ortaya koymakta fayda vardır.

Sanığın akıl hastası olmaması bir yargılama şartı olup bu bağlamda suç teşkil eden fiili gerçekleştirdiği sırada akıl sağlığı tam olan ancak daha sonra akıl hastalığına tutulan sanık hakkında kovuşturma yapılamayacaktır. Sanığın akıl hastası olması halinde realitede gerçekleşen bir durum sebebiyle yargılama yapılması imkânsız hale gelmektedir. Zira akli dengesi yargılamaya olanak vermeyecek derecede bozuk olan kişinin yargılanması hiçbir anlam ifade etmeyecek; böyle bir yargılamada yargılama diyalektiğinde savunma makamının rolünün gerçekleştiği ileri sürülemeyecektir⁴¹. O halde sanığın akıl hastası olmaması, yargılama diyalektiğinin sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi açısından gereklidir. Buna karşılık, sanığın akıl hastası olması durumu, soyut bir hukuki değerlendirmeden ziyade, realitede meydana gelen somut bir vakıya ya da duruma bağlı bağlı muhakeme şartları kapsamında değerlendirilmektedir⁴².

Sanığın duruşma esnasında akıl hastası olduğuna ilişkin bir şüphe ortaya çıktığında başvurulacak yöntem CMK m.74'te düzenlenmiştir⁴³. Gözlem altına alma başlıklı CMK m.74 incelendiğinde ilgili madde de şu şekilde bir düzenlemeye yer verildiği görülmektedir: *“Fiili işlediği yolunda kuvvetli şüpheler bulunan şüpheli veya sanığın akıl hastası olup olmadığını, akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğunu ve bunun, kişinin davranışları üzerindeki etkilerini saptamak için; uzman hekimin önerisi üzerine, Cumhuriyet savcısının ve müdafinin dinlenmesinden sonra resmi bir sağlık kurumunda gözlem altına alınmasına, soruşturma evresinde sulh ceza hakimi, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından karar verilebilir”*. Söz konusu maddeye göre fiili işlediği yolunda kuvvetli şüpheler bulunan sanığın akıl hastası olup olmadığını, akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğunu ve bunun, kişinin davranışları üzerindeki etkilerini saptamak için; uzman hekimin önerisi üzerine, Cumhuriyet savcısının ve müdafinin dinlenmesinden sonra resmi bir sağlık kurumunda gözlem altına alınmasına, kovuşturma

⁴¹ Keçelioğlu, 226; Kılıç, s. 85.

⁴² Kılıç, s. 85. Ayrıca bkz. Kindhäuser/Schumann, § 14, No:10: Yazarlar sadece akıl hastalığını değil sanığın kendisini savunma imkanı olmayacak her türlü durumu ifade eden duruşma ehliyetini sanığın kişisel durumuna bağlı bir yargılama şartı olarak kabul etmektedir.

⁴³ Centel/ Zafer, s. 749, Keçelioğlu, s. 227, Ersoy, s. 239, Özbek/Doğan/Bacaksız; s. 134.

evresinde mahkeme tarafından karar verilebilir. O halde duruşmada duruşma ehliyetinin akıl hastalığı sebebiyle kaybedildiği yönünde şüphe duyulması halinde gözlem altına alınmasına karar verilecektir⁴⁴.

Bu manada söz konusu gözlem altına alma şüpheli veya sanığın yalnızca ceza ehliyetini saptamak için değil pekâlâ fiili işledikten sonra akıl hastalığına tutulmasına ilişkin hallere de yönelik olabilir. Nitekim CMK m.74/ f.5'te de *“Bu madde hükmü, 223 üncü maddenin sekizinci fıkrası gereğince yargılamanın durması kararı verilmesi gereken hallerde de uygulanır”* şeklinde ifade edilmiş olup görüleceği üzere sanığın akıl hastası olması halinde yargılamanın durmasına karar verileceği ifade edilmiştir. Bu manada söz konusu hüküm ile esasen şüpheli/sanığın fiilin işlenmesinden sonra akıl hastalığına tutulması halinde bunun tespiti için gözlem altına alınacağı ve bu akıl hastalığı kendisini savunma imkanını ortadan kaldırıyorsa da durma kararı verileceğini düzenlemiştir⁴⁵. O halde söz konusu maddeden de anlaşıldığı üzere sanığın fiili işledikten sonra akıl hastası olduğunun tespit edilmesi halinde durma kararı verilecek ve sanık makul düzeyde iddiaları anlayıp menfaatlerini koruyabilecek hale gelene kadar beklenecektir. Görüleceği üzere Kanun esasen dolaylı olarak olsa da sanığın hakkındaki iddiaları anlayarak onlara karşı makul cevaplar veremeyeceği hallerde yargılamanın devam etmeyeceğine işaret etmektedir. Her ne kadar söz konusu bu çıkarım sanığın fiili işledikten sonra ve yargılama aşamasında akıl hastalığına tutulması üzerinden yapılırsa da sanığın kendini savunma yeteneğinden yoksun olması önceki bölümlerde de detayıyla açıklandığı üzere akıl hastalığından ibaret değildir. Öyle ki kimi zaman ileri derecede fiziksel bir hastalık da pekala sanığı bu yetenekten yoksun bırakabilir. Bu manada bu hallerin her birini ayrı ayrı değerlendirmek yerine sanığın hakkındaki iddiaları anlayarak onlara karşı kendisini makul derecede savunma yeteneği olarak tanımlanabilecek duruşma ehliyetini bir çatı kavram olarak belirlemek daha yerinde olacaktır. O halde gözlem altına almaya ilişkin CMK 74'ün de dolaylı olarak ifade ettiği üzere sanığın duruşma ehliyeti bir dava şartı olup kovuşturma yapılmasını engelleyen bir haldir⁴⁶. Kanun da açık

⁴⁴ Beulke, no: 240; Volk/ Engländer, § 10, no: 21; Beulke/Swoboda, §12, no: 373; Şahin/Gök-türk, s. 78; Yenisey/ Nuhoğlu, s. 651, Karakehya, s. 204, Centel/Zafer, s. 750, Keçelioğlu, s. 227; Ünver/Hakeri, s. 138.

⁴⁵ Centel, Zafer, s. 750.

⁴⁶ Roxin, Schünemann, §22, no: 5; Beulke/Swoboda, §14, no: 459; Beulke, no: 297; Volk/ Engländer, § 15, no: 4; Krey, no:646; Tahir Taner, Ceza Muhakemeleri Usulü, 3. Basım, 1955, s. 98; Tofährn, no: 11; Kunter, s. 81; Kunter/ Yenisey/ Nuhoğlu, s. 121; Yenisey/ Nuhoğlu, s. 625; Centel/ Zafer, s. 750, Zafer, s. 278. Bkz. Hartmann/Schmidt, §4, no: 151:

bir hüküm bulunmasa da niteliği gereği duruşma ehliyetinin yokluğu sanık hakkında kovuşturma yürütülmesine engel olur⁴⁷. Kanaatimizce her ne kadar öğreti de “*duruşma ehliyeti*”nden ziyade “*akıl hastalığı*”ndan bahsedilse ve kovuşturma yapılabilmesi için sanığın akıl hastası olmaması gerektiği kabul edilse de⁴⁸ esasen akıl hastalığı duruşma ehliyetinin yokluğu hallerinden biri ve en sık rastlanılanı olup bu cihetle dava şartının bir bütün olarak duruşma ehliyetinin bulunması olarak kabul edilmesi yerinde olacaktır.

IV. SANIĞIN DURUŞMA EHLİYETİNİN YOKLUĞUNUN SONUÇLARI

A. Genel Olarak

Sanığın duruşma ehliyeti çalışmanın daha önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere bir dava şartı olup, duruşma ehliyetinin kalkması da ancak kovuşturma evresi açısından bir engel teşkil edecektir⁴⁹. Zira kendisini makul şekilde savunamayacak sanık hakkında kamu davası yürütmek adil olmayacaktır⁵⁰. Fakat görüleceği üzere duruşma ehliyeti olmayan kişi hakkında soruşturma yürütülmesi açısından bir engel yoktur⁵¹. Örneğin suçu işlediği

Nitekim yazarlara göre duruşma ehliyeti yargılamanın en önemli maddi şartlarından biridir.

⁴⁷ Krey, no: 646; Beulke, no: 297; Volk/ Engländer, § 14, no:16; Karakehya, s. 204; Öztürk/ Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villem/ Tok, s. 80-81.

⁴⁸ Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villem/ Tok, s. 83; Karakehya, s. 203-204; Kunter/ Yenisey/ Nuhoglu, s. 121, Yurtcan, s. 287; Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villem/ Tok, s. 80-81, Özen, s. 165; Ünver/Hakeri, s. 138; Yenisey/Nuhoglu, s. 201: Yazarlar da söz konusu ehliyetle sanıklık ehliyeti adını vermekte fakat bu ehliyetin ortadan kalkması en yaygın örneği olan akıl hastalığı kapsamında değerlendirilmektedir.

⁴⁹ Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 203; Kunter, s. 81; Şahin/Göktürk, s. 78; Kunter/ Yenisey/ Nuhoglu, s.121; Yenisey/ Nuhoglu, s. 651; Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villem/ Tok, s. 80-81; Dülger/Taşkın, s. 332; Özbek/Doğan/Bacaksız; s. 134, Ünver/Hakeri, s. 138.

⁵⁰ Erem, s. 203; Kunter, s. 81, Centel, Zafer, s. 750; Özbek/Doğan/Bacaksız; s. 134; Özen, s. 165.

⁵¹ Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 203; Şahin/Göktürk, s. 78; Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villem/ Tok, s. 80; Yenisey/Nuhoglu, s. 625; Gökcen/ Alşahin/ Çakır, s. 117; Dülger/Taşkın, s. 332; Ünver/ Hakeri, s. 138. Ayrıca bkz. Özen, s. 165-166: Yazara göre ilk ihtimalde şüphelinin tam akıl hastalığı söz konusu olur ve iyileşme ihtimali bulunmaz ya da çok zayıf görülürse, şüpheli hakkında yeterli şüphe oluşturacak hatta kuvvetli şüphe oluşturacak delil olsa bile soruşturmaya devam edilemez. Kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmelidir. Şüpheli hakkında

tarihte ceza ehliyeti tam olan fakat sonradan akıl hastalığına yakalanan fail hakkında soruşturma yapılabilir. Bu noktada akıl hastalığı devam eden şüpheli hakkında kamu davası açılıp açılmayacağı değerlendirilmelidir. Zira şüpheli hakkında kamu davası açılacak ve yürütülecek ise sanığın duruşma sürecini algılayabilecek, zihinsel olarak değerlendirebilecek ve bu sürece uygun bir şekilde yanıt verebilecek durumda olması gereklidir. Yine sorgulama açısından da sanık en azından yaklaşık olarak dava sürecini anlama yetisine sahip olmalıdır. Bu cihetle kamu davası açılrsa dahi sanık eğer bu yetenek ve yeterliliklere sahip değilse daha doğru bir ifade ile duruşma ehliyeti yoksa bu ehliyetin bir dava şartı olduğu da nazara alındığında kovuşturmanın yürütülmesi zaten mümkün olmayacaktır.

1412 sayılı CMUK döneminde 1985 yılı öncesi akıl hastası şüpheli hakkında soruşturma yürütülebileceği fakat kamu davası açılmayacağı düzenlenmişti⁵². Bu manada yürütülen soruşturma sonucunda eğer dava açılması gerekmiyorsa kovuşturmaya yer olmadığına dair karar, açılması gerekiyorsa da son soruşturmanın durması kararı veriliyordu⁵³.

CMK açısından değerlendirildiğinde ise duruşma ehliyetinin yokluğu açısından soruşturmadan sonuç çıkarılmasına ilişkin özel bir düzenleme olmadığı görülmektedir. O halde suçu işlediği tarihte ceza ehliyeti tam olan ve fakat daha sonra akıl hastalığına tutulan ya da başka bir surette duruşma ehliyetini kaybeden şüpheli hakkında pekâlâ kamu davası açılarak kovuşturma evresine geçilebilir⁵⁴. Fakat belirttiğimiz gibi duruşma ehliyeti olmayan sanık

idari anlamda güvenlik tedbiri uygulanmalıdır. İyileşme ihtimali bulunur ise, dosya bekletilmelidir.

İkinci ihtimalde şüpheli hakkında yeterli şüphe oluşturacak delil varsa, iddianame düzenlenmelidir. Kovuşturma aşamasında tam akıl hastalığı söz konusu olur ve iyileşme ihtimali bulunmaz ya da çok zayıf görülürse, düşme kararı verilmelidir. Akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirine hükmedilmelidir. Bu durumda, akıl hastalarına özgü güvenlik tedbiri, sanığın savunması olmadan da hükmedilebilecek yaptırım türlerinden biri olacaktır. İyileşme ihtimali bulunur ise, durma kararı verilmelidir.

⁵² Taner, s. 99: Yazarın belirttiğine göre henüz dava açılmadan soruşturma aşamasında şüpheli akıl hastalığına tutulur ise savcı bu durumu gözlem altına alma işlemi ile tespit ettirir, diğer taraftan da kaybolmaması için delilleri toplar ve dava açabilmek için şüphelinin duruşma ehliyetini kazanmasını bekler. Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özyayın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villemine/ Tok, s. 81 dn. 105: 3206 sayılı Kanun ile ortadan kaldırılan CMUK m.198'de "maznunun (...) suçu işledikten sonra bir akıl hastalığına uğraması sebebiyle son tahkikatın yapılmasının imkansızlığı taayyün ederse, sorgu hakimi bu tahkikatın muvakkaten tatiline karar verir" denmektedir.

⁵³ Taner, s. 99.

⁵⁴ Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 203; Öztürk/Tezcan/ Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt

hakkında kovuşturmaya devam edilmesi mümkün olmayacaktır⁵⁵.

Sanığın duruşma ehliyetinin yokluğu sonucu kovuşturmadan nasıl sonuç çıkarılacağı ise çeşitli ihtimallere göre değişiklik gösterecektir. Örneğin fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmamış çocuğu ne ceza ehliyeti ne de duruşma ehliyeti vardır⁵⁶. Bu manada çocuk hakkında kovuşturma yapılamayacaktır⁵⁷. Fakat fiili işleyip işlemediğine bakılmaksızın hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir. Yine sanığın duruşma ehliyetini sürekli olarak kaybettiği ve bir daha kazanmasının mümkün olmadığı hallerde de duruşma yapılması imkânsız hale gelecektir. Fakat duruşma ehliyetinin geri kazanılması mümkün ise bu halde pekâlâ duruşmaya bir süre ara verilip daha sonra devam edilmesi de mümkündür. Bu sebeple bu gibi hallerde kovuşturmanın sonlandırılması söz konusu olmayacaktır. Bazı duruşma ehliyetsizliği halleri ise sınırlı olup bazı önlemlerin alınması gereken bir durumu ifade eder. Bu tür önlemler örneğin tıbbi gözetim olabilir veya sanığın seyahat edemeyecek durumda olması halinde duruşmanın sanığın bulunduğu yerde yapılması gibi uygulamalar olabilir. Son olasılık ise sanığın kasıtlı olarak kendisini duruşma ehliyetinden yoksun bırakması olup bu halde de yürütülmesi gereken usul farklı olacaktır.

Öğretideki bir kısım görüşlere göre duruşma ehliyetinin yokluğu sanığın lehine etki yarattığı sürece yürütülen kovuşturma işlemlerini geçersiz hale getirmeyecektir⁵⁸. Ayrıca duruşma ehliyeti her ne kadar bir dava şartı olsa da belli kovuşturma aşamalarında sınırlı bir duruşma ehliyetinin yeterli olduğundan bahsedilebilir⁵⁹. Örneğin geniş anlamda kovuşturma aşamasına dahil olan bazı kanun yolları açısından durum böyledir. Bu anlamda istinaf kanun yolunda hem maddi hem de hukuki denetim yapıldığından duruşma ehliyeti yokluğunda yargılamaya devam edilemeyecekse de⁶⁰ temyiz kanun

rı/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villemin/ Tok, s. 80-81; Yenisey/Nuhoğlu, s. 625; Gökçen/ Alşahin/ Çakır, s.117; Dülger/Taşkın, s.332; Özbek/Doğan/Bacaksız; s. 134; Ünver/Hakeri, s. 138; Toroslu/Feyzioğlu, s. 63.

⁵⁵ Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 203; Karakehya, s. 204; Yurtcan, s. 287; Özbek/Doğan/Bacaksız; s. 134; Ünver/Hakeri, s. 138; Toroslu/Feyzioğlu, s. 63; Özen, s. 165.

⁵⁶ Yenisey/ Nuhoğlu, s. 651.

⁵⁷ Yenisey/ Nuhoğlu, s. 651.

⁵⁸ Roxin/ Schünemann, §21, no: 11; Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 204.

⁵⁹ Roxin/ Schünemann, §21, no: 11

⁶⁰ Nitekim sanık ya da şüpheli bu şekilde denetim yapılan bir kanun yoluna başvurduktan sonra duruşma ehliyetini kaybederse inceleme merci durma kararı vermelidir. Bkz. Hazal Algan

yolu sadece hukuki sorunun ele alındığı bir kanun yolu olması vesilesi ile, sanığın belli bir oranda savunma yeteneğine sahip olması yeterlidir⁶¹. Bu manada sanığın temyiz başvurusunda bulunma yeteneği yeterli olacaktır⁶². Fakat CMK m.299 ve 300 hükümleri kapsamında duruşmalı inceleme söz konusu olduğunda yine duruşma ehliyetinin yokluğu sebebiyle yargılamaya devam edilmesi mümkün olmayacaktır.

B. Sanığın Suçu İşlediği Sırada 12 Yaşını Doldurmamış Olmasından Dolayı Duruşma Ehliyetinin Yokluğu

Çalışmamızın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere Kanun haklarındaki iddiayı anlayıp bunlara karşı makul derecede cevap verebilme yetenekleri olup olmadığına bakmaksızın fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmamış suça sürüklenen çocuklar hakkında kovuşturma yapılamayacağını ve bu çocukların mutlak olarak duruşma yeteneklerinin olmadığını kabul etmiştir⁶³. Fakat belirtilmelidir ki söz konusu grup çocuklar için soruşturma yapılması mümkündür. Diğer yandan söz konusu grup çocukların duruşma ehliyeti olmamasına rağmen ve iddia olunan fiili işleyip işlemedikleri hususunda bir karar verilmesi dahi, çocuk hakimi çocuğun içinde bulunduğu koşulları göz önünde bulundurarak ve tehlikelilik durumuna göre Çocuk Koruma Kanunu'nda düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirlerden birine ya da birkaçına karar verebilecektir⁶⁴.

C. Sanığın Duruşma Ehliyetinin Geçici Olarak Yokluğu

Sanığın duruşma ehliyetinden yoksun olduğu duruşmada anlaşılırsa bu aşamada durma kararı verilecektir⁶⁵. Zira belirttiğimiz üzere duruşma ehliyeti bir dava şartı olup kovuşturmayı engellemektedir. O halde duruşma ehliyetinin olmadığı fark edildiğinde öncelikle yargılama durdurulacak ve

Canseven, Ceza Muhakemesinde Kanun Yoluna Başvuru Hakkı, 2024, s. 400.

⁶¹ Heger, no:197; Roxin/ Schünemann, §21, no:11. Ayrıca bkz. Algan Canseven, s. 399-400: Sanık ya da şüpheli başvurduğu kanun yolunun anlam ve sonuçlarını algılama yeteneğine sahip olmalı ve bu yetenek kanun yolu davasının açıldığı anda mevcut olmalıdır.

⁶² Volk/Engländer, § 14, no: 16.

⁶³ Yenisey/ Nuhoğlu, s. 651.

⁶⁴ Özgenç, s. 469-470.

⁶⁵ Kunter, s. 82; Kunter/ Yenisey/ Nuhoğlu, s. 121; Yenisey/Nuhoğlu, s. 651, Karakehya, s. 204; Centel/Zafer, s. 750, Zafer, s. 278, Ersoy, s. 239; Dülger/Taşkın, s.332; Toroslu/Feyzioğlu, s. 63; Özen, s. 165; Turhan, s. 132.

sanığın duruşma ehliyetini tekrar kazanıp kazanamayacağı beklenenecektir⁶⁶. Bu manada sanık duruşma ehliyetini tekrar kazandığında ve kendisini makul derece savunacak hale geldiğinde duruşmaya kaldığı yerden devam edilecektir⁶⁷. Nitekim bu husus CMK m. 223/f. 8’de “(...) kovuşturmanın yapılması şarta bağlı tutulmuş olup da şartın henüz gerçekleşmediği anlaşılırsa; gerçekleşmesini beklemek üzere, durma kararı verilir” şeklinde ifade edilmiştir.

Yargıtay da vermiş olduğu kararlarında duruşma ehliyeti yoksunluğunun yargılamaya ve hüküm vermeye engel olduğunu belirtmekte ve bu aşamada mahkemenin durma kararı vererek sanığın duruşma ehliyetini kazanıp kazanmadığını periyodik aralıklarla değerlendirilmesini ve netice olarak sanığın hukuki durumuna göre hüküm kurması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin Yargıtay 1. Ceza Dairesi vermiş olduğu bir kararında suçu işlediği tarihte ceza ehliyeti tam olan fakat daha sonra duruşmada sırasında akıl hastalığına tutulan sanık hakkında “(...) sanığın olay tarihinde müsnet suçlara karşı ceza ehliyetinin tam olduğuna, ancak ilk olarak 1.10.1993 günlü oturumda mahkeme heyetince saptanan ve Adli Tıp Dördüncü İhtisas Kurulu’nca da müşahade olunan “eksitasyon halinin olay tarihine teşmil edilemeyeceğine” karar verildiği ve bu görüşe itibar zorunluluğu doğduğu anlaşılmakla; işlediği iddia edilen suçlara karşı ceza ehliyeti tam olan ancak TCY’nın 46. maddesine mümas akıl hastalığına yargılama sürecinde yakalanmış bulunan sanık hakkında, muhakemeye devam ve neticelerini idraktan aciz bulunacağı cezalar tertip etmeye yasal olanak bulunmadığından; CYUY’nın 253. maddesi mucibince “muhakemenin durmasına” hükmedilmeli, sanık bir akıl hastalıkları hastanesinde muhafaza, müşahade ve tedaviye tabi tutulmalı, amaca uygun aralıklarla salaha ulaşıp ulaşmadığı sorulup tibben saptanmalı, hakkında kurulacak ceza yaptırımı hükmünün nedeni ve sonuçlarını idrak derecesinde salaha kavuştuğu bildirildiğinde durma işlevine son verilip yargılanması başlatılmalı, bu süreçte sanığın tutukluluk halinin Usul Yasasına uygun periyotlarla değerlendirmesi yapılmalı, iyileştiğinin tıbbi raporla belirlenmesini takiben sanığın hukuki durumu değerlendirilerek

⁶⁶ Meyer-Goßner/Schmidt, § 413 kn:5; Kindhäuser, § 16, No:30; Beulke/Swoboda, §13, no: 431; Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 203-204; Taner, s. 99, Centel/ Zafer, s. 750, Zafer, s. 278, Ersoy, s. 239; Ünver/Hakeri, s. 138; Karakehya, s. 204; Kindhäuser/Schumann, § 14, No: 10.

⁶⁷ Centel/ Zafer, s. 750, Ersoy, s. 239; Ünver/Hakeri, s. 138, Yenisey/ Nuhoglu, s. 651; Özen, s. 166; Turhan, s. 132: Nitekim bu anlamda geçici olarak duruşma ehliyetinin kaybı ceza muhakemesi yapılmasına engel değildir.

hüküm kurulmalıdır” şeklinde karar vermiştir⁶⁸.

Bu aşamada belirtmemiz gerekir ki davanın geldiği aşama itibarı ile toplanan delillere göre beraat verilmesi gereken bir durum söz konusu ise bu halde durma kararı değil beraat kararı verilmesi gerektiğini kabul etmek gerekecektir⁶⁹. Bu manada ancak sanık aleyhine gelişmesi söz konusu olan yargılamanın durmasına karar verilebilecektir⁷⁰. Örneğin şizofreni hastası bir sanık hakkında duruşma yapılamayacak ise de toplanan delillere göre fiilin kendisi tarafından gerçekleştirilmediği sabit olmuş ise bu aşamadan sonra CMK m.223/f.2-b uyarınca beraat kararı verilmesi gereken durma kararı verilmesi hukuka aykırı olacaktır. Zira CMK m.223/f.9 uyarınca belirtildiği üzere derhal beraat kararı verilebilecek hallerde durma, düşme veya ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilemez.

Yine ifade etmek gerekir ki Kanun’da bu yönde bir açıklık olmasa da kanaatimizce herhangi bir ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilmesi sebebinin varlığının anlaşılması halinde de artık durma kararı değil ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilmelidir⁷¹. Örneğin babasının cüzdanını çalan (A) duruşma aşamasında akıl hastalığına tutulsa bile TCK m. 167 uyarınca öngörülen şahsi cezasızlık sebebi uyarınca hakkında ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilmesi gerekecektir. Zira durma kararı verilip sonradan duruşma ehliyetini geri kazansa dahi şahsi cezasızlık sebebi uyarınca cezaya hükmolunamayacağından durma kararı verilmesi anlamsızdır. Aynı durum düşme sebeplerinin varlığı ya da yahut duruşma ehliyeti dışında başka bir soruşturma veya kovuşturma şartının gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması halinde verilecek düşme kararları açısından da geçerlidir⁷². Bu halde de artık sebebe bağlı olarak düşme kararı verilecek durma kararı verilmeyecektir. Örneğin duruşma ehliyeti olmayan sanığın şikâyetine bağlı bir suçtan yargılanması ve şikâyetin olmaması halinde yahut

⁶⁸ Yargıtay 1. CD, E. 1995/1866, K. 1995/2064, T. 28.6.1995.

⁶⁹ Aynı yönde bkz. Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 204; Kunter, s. 81; Kunter/Yenisey/ Nuhoğlu, s. 121; Öztürk/ Tezcan/Erdem/ Sırma Gezer/ Saygılar Kırıt/ Alan Akcan/ Özaydın/ Erden Tütüncü/ Altınoku Villemin/ Tok, s. 81; Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 134; Gökcen/ Al-şahin/ Çakır, s. 117, Dülger/Taşkın, s. 332; Ünver/Hakeri, s. 138, Yenisey/ Nuhoğlu, s. 651; Toroslu/Feyzioğlu, s. 63.

⁷⁰ Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 204.

⁷¹ Benzer yönde bkz. Yenisey/ Nuhoğlu, s. 651; Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 204; Nitekim yazara göre de yargılama ancak sanığın aleyhine geliştiği takdirde durdurulmalıdır.

⁷² Kunter/ Yenisey/ Nuhoğlu, s. 121.

sanığın hem duruşma ehliyetinin olmadığı hem de zamanaşımının olduğu halde artık durma değil düşme kararı verilmesi söz konusudur.

D. Sanığın Duruşma Ehliyetinin Sürekli Yokluğu

Sanığın suç teşkil eden fiili gerçekleştirdikten sonra duruşma ehliyetinin ortadan kalkması halinde diğer bir değişle ceza ehliyetinin tam duruşma ehliyetinin ise eksik olduğu halde yargılamanın durmasına karar verileceğini ve sanığın duruşma ehliyetini kazanmasının bekleneceğini bir önceki başlıkta ifade etmiştik. Bu manada yine belirttiğimiz üzere sanığın duruşma ehliyetini tekrar kazandığı halde de tabiatıyla duruşmaya kaldığı yerden devam edilecek ve sonuçlandırılacaktır. Fakat durma kararından sonra husule gelebilecek bir diğer ihtimal ise sanığın duruşma ehliyetini bir daha kazanamayacak derecede yani sürekli olarak kaybetme halidir. Bu manada örneğin yargılama sırasında ağır derecede şizofreni hastalığına tutulan sanığın gözlem altına alındıktan sonra hastalığın bir daha iyileşmeyeceğinin ve bu hastalığın da sanığın kendisini savunma yeteneğini tamamen ortadan kaldırdığının tespit edilmesi halinde yargılamaya devam edilemeyeceği açıktır. Bu hususta Kanun'da açık bir hüküm olmamakla birlikte duruşma ehliyetinin bir dava şartı olduğu nazara alındığında CMK m.223/f.8 yollaması ile kovuşturma şartının gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması hallerinde, davanın düşmesine karar verileceğinden öğretide de bu halde düşme kararı verilmesi gerektiği savunulmaktadır⁷³. Nitekim Yargıtay tarafından verilen kararlarda da sanığın kendisini savunabilme imkanını yeniden kazanma ihtimali halinde durma, sanığın makul savunma yapma ihtimalinin hiç olmaması halinde ise düşme kararı verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Örneğin Yargıtay 16. Ceza Dairesince verilen bir karar şu şekildedir: *“Soruşturmanın veya kovuşturmanın başlatılması ya da yürütülmesi; şikayet şartının gerçekleşmesi, sanığın gaip (kaçak) olması, yasama dokunulmazlığının bulunması, suç işleme tarihinden sonra sanığın akıl hastalığına yakalanması gibi belli koşulların gerçekleşmesine veya engellerin bulunmamasına bağlı kılınmış olabilir. Yargılama şartları denilen ve yargılama yapılabilmesi için bulunması gereken bu şartların kovuşturma evresinde ortaya çıkması halinde; şartın gerçekleşme ihtimalinin bulunmadığının anlaşılması halinde davanın düşmesine, buna karşılık şartın henüz gerçekleşmediği ancak gerçekleşme ihtimalinin bulunduğu anlaşılması halinde ise şartın gerçekleşmesini beklemek üzere kovuşturmanın durması kararı verilir. Bu bağlamda isnat*

⁷³ Turhan, s. 132; Centel/ Zafer, s. 750, Zafer, s. 278-279, Ersoy, s. 239; Dülger/Taşkın, s. 332; Özen, s. 166.

edilen suç tarihinden sonra ve kovuşturma aşamasında dosyada bulunan Adli Tıp Kurumu 3. İhtisas Kurulunun 20.07.2012 tarihli raporuna göre; suç tarihinde herhangi bir akli arıza içinde olduğuna delalet edecek tıbbi bulgu ve belgeye rastlanılmadığı, ancak; organik beyin sendromu (travmaya bağlı) teşhisinden dolayı akıl hastalığının bulunduğu anlaşılması karşısında; bu rahatsızlığın “duruşma ve sorgu yapılmasını imkansız kılacak, yani sanığın kendini makul şekilde müdafaa edemeyecek derecede olması” (Kunter-Yenisey-Nuhoğlu, CMK s.696) halinde sanık’un iyileşme olanağının bulunup bulunmadığı hususunda ek rapor alınarak sonucuna göre iyileşme imkanı bulunmadığı takdirde CMK’nın 223. maddesi 8. fıkrasının 1. cümlesi uyarınca davanın düşmesine, iyileşme olanağı devam etmesi halinde ise; CMK’nın 223 maddesi 8. fıkrasının 2. cümlesi uyarınca kovuşturmanın durmasına, sanığın konusunda uzman bir hastanede gözlem altına alınarak koruma ve tedaviye karar verilmeli, amaca uygun aralıklarla yargılanmaya imkan sağlayacak derecede salaha ulaşıp ulaşmadığı sorulmalı, iyileştiğinde yargılanmasına başlanmalı ve sonucuna göre hukuki durumunun saptanması gerekirken, suç tarihi itibarı ile ceza ehliyeti araştıran yetersiz rapora dayalı olarak savunma hakkını kısıtlayıcı şekilde karar verilmesi usul ve yasaya aykırıdır”⁷⁴. Bu aşamada belirtmek gerekir ki bu halde artık bir güvenlik tedbiri uygulanması mümkün olmayacaktır zira TCK m.32 ve TCK m.57 incelendiğinde güvenlik tedbirlerinin ancak fiilin işlendiği sırada ceza ehliyeti olmayanlar hakkında uygulanabileceği belirtilmektedir⁷⁵.

Bu halde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Fiili işlediği tarihte ceza ehliyeti olmayan sanık hakkında TCK m.32 çerçevesinde hareket edilerek ceza verilmez. Ancak, bu kişiler hakkında CMK m.223/f.6 uyarınca yüklenen suçu işlediğinin sabit olması halinde, güvenlik tedbirine hükmolunur. Bu manada görüleceği üzere sanık hakkında yargılama devam ettirilmekte ve sonunda da yaptırım türlerinden biri olan güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır. Fakat sanık duruşma ehliyetini fiili işlediği tarihten sonra kaybederse bir diğer değişle fiili işlediği sırada ceza ehliyeti tam olsa da sonradan herhangi bir sebeple

⁷⁴ Y. 16. CD, E. 2015/4672, K. 2016/2330, T. 21.4.2016. (www.corpus.com.tr, Erişim Tarihi: 4.8.2025)

⁷⁵ Ersoy, s. 239-240, Zafer, s. 278 dn. 49: Bu durumda emniyet tedbiri muhakemesi yapılamaz. Bu noktada idare hukuku devreye girmelidir. Hastaya iyilik olsun diye fiil işlendikten sonra ortaya çıkan akıl hastalığı durumunda da emniyet tedbiri muhakemesi yaparak emniyet tedbirine karar vermek TCK m.46 karşısında hukuka aykırı olur. Ayrıca bkz. Özen, s. 166: Yaza-ra göre bu halde akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirine hükmedilmelidir. Bu durumda, akıl hastalarına özgü güvenlik tedbiri, sanığın savunması olmadan da hükmedilebilecek yaptırım türlerinden biri olacaktır.

duruşma ehliyetini kaybettiğinde hakkında yargılama devam ettirilememekte ve hatta duruşma ehliyetini kazanamayacağı belirlendikten sonra da düşme kararı verilmektedir. Dikkat edilirse farklı ihtimallerdeki her iki sanık da esasen duruşma esnasında duruşma ehliyetinden yoksun olmasına rağmen fiili işlediği sırada ceza ehliyeti olmayan ve olan sanık açısından yargılamanın devamı konusunda farkı uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Bu farklı uygulamaların hukuka uygun olup olmadığının değerlendirilmesi elzemdir.

Ceza ehliyeti tam olup yargılama esnasında duruşma ehliyetini kaybeden ve fiili işlediği sırada ceza ehliyeti bulunmayıp yargılama esnasında da duruşma ehliyetine sahip olmayan sanıklar açısından yargılamanın devam ettirilmesi yönündeki farklı uygulamaları değerlendirmek için öncelikle güvenlik tedbiri yargılamasının değerlendirilmesi gerekmektedir. Öğretide güvenlik tedbirleri uygulanmasına imkân veren yargılamanın özel bir yargılama usulü olduğu ve dar anlamda ceza yargılamasından farklı olduğu savunulmaktadır⁷⁶. Zira sanık fiili işlediği tarihte akıl hastası olmasaydı hakkında süresi belli bir cezaya hükmedilecekken, fiili işlediği esnada akıl hastası olmasından mütevellit hakkında süresi belli olmayan ve iyileşinceye kadar devam eden bir güvenlik tedbiri uygulanacaktır⁷⁷. Nitekim akıl hastalarına ilişkin güvenlik tedbirlerinin nasıl uygulanacağı TCK m. 57’de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre hakkında güvenlik tedbirine hükmedilen akıl hastaları, yüksek güvenlikli sağlık kurumlarında koruma ve tedavi altına alınırlar. Hakkında güvenlik tedbirine hükmedilmiş olan akıl hastası, yerleştirildiği kurumun sağlık kurulunca düzenlenen raporda toplum açısından tehlikeliliğinin ortadan kalktığı veya önemli ölçüde

⁷⁶ Öztürk, Erdem, §7 no: 1008: Ceza kusuru denkleştirmeyi amaçlar ve bu nedenle failin kişisel kusuru göz önünde bulundurulurken güvenlik tedbirleri için belirleyici olan failin tehlikelilik durumudur. Kunter, s. 760 vd. Nitekim Erem’e göre güvenlik tedbirlerinin uygulanmasını gerektiren muameleler topluluğunun muhakeme vasfı da yoktur. Erem, s. 204. Güvenlik tedbiri yargılaması ve özellikleri için ayrıca bkz. Zafer, s. 277, 288: Failin güvenlik tedbiri sorumluluğunun temelini işlediği iddia edilen kanuni tarife uygun fiil sebebi ile yarattığı tehlike teşkil eder ve güvenlik tedbirine hakim tarafından fiili gerçekleştirmiş olması ve fiilin suç teşkil etmesi koşulu ile özel bir ceza yargılamasından geçilerek hükmedilir. Fiilin sanık tarafından işlendiği ve suç teşkil ettiğinin ispatına karar verilmesi açısından ceza yargılaması ile güvenlik tedbirleri yargılaması arasında benzerlik vardır. Fakat ayrılık yaptırımın belirlenmesinde ortaya çıkar. Klasik ceza muhakemesinde faile ceza verilirken güvenlik tedbiri muhakemesinde tedbire hükmedilir. Asıl ceza muhakemesine ilişkin normlar uygun olduğu ölçüde güvenlik tedbiri muhakemesine kıyas yoluyla uygulanabilecektir. Türk hukukunda güvenlik tedbiri muhakemesinin ceza muhakemesinden ayrıldığı noktalar içtihat ile belirlenmektedir.

⁷⁷ Tosun, Muhakemenin Yürütüşü, s. 290.

azaldığının belirtilmesi üzerine infaz hâkimi kararıyla serbest bırakılabilir. Sağlık kurulu raporunda, akıl hastalığının ve işlenen fiilin niteliğine göre, güvenlik bakımından kişinin tıbbi kontrol ve takibinin gerekip gerekmediği, gerekiyor ise, bunun süre ve aralıkları belirtilir. Tıbbi kontrol ve takip, raporda gösterilen süre ve aralıklarla, Cumhuriyet savcılığınca bu kişilerin teknik donanımı ve yetkili uzmanı olan sağlık kuruluşuna gönderilmeleri ile sağlanır. Tıbbi kontrol ve takipte, kişinin akıl hastalığı itibarıyla toplum açısından tehlikeliliğinin arttığı anlaşıldığında, hazırlanan rapora dayanılarak, infaz hâkimliğince yeniden koruma ve tedavi amaçlı olarak güvenlik tedbirine hükmedilir. Fakat CMK'ya bakıldığında güvenlik tedbirlerinin uygulanmasına ilişkin olarak kamu davasının nasıl açılacağı, suç teşkil eden fiilin nasıl ispat olunacağı, duruşmanın nasıl yürütüleceği, sanığın duruşmadaki konumu ve hükmün özelliği hususunda herhangi bir açıklık bulunmamaktadır⁷⁸. Nitekim bazı yazarlara göre Türk hukukunda güvenlik tedbiri muhakemesinin ayrıca düzenlenmesi gerektiği zira şu an ayrı bir düzenleme olmadığından kamu davası ve güvenlik tedbiri muhakemesinin birbirine karıştığı belirtilmektedir⁷⁹. Özellikle akıl hastalarına yönelik güvenlik tedbirlerinin uygulanabilmesi için akıl hastası sanığın hakkında isnat olunan suçu işlediğinin sabit olması gerekmektedir. O halde ceza ehliyeti olmayan sanık hakkında bu sebebe dayanarak ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verecek olan mahkeme güvenlik tedbirine hükmedebilmek için ise iddia konusu fiilin sanık tarafından işlendiğini ispatlamak durumundadır. Bu aşamada ise kanaatimizce sanığın en azından söz konusu fiilin kendisi tarafından işlenip işlenmediğine yönelik savunma imkanının olması gerekmektedir⁸⁰. Zira bu şekilde savunma imkanı tanınmaksızın sanık hakkında süresi belli olmayan güvenlik tedbirlerine hükmetmek de pekala adil yargılanma hakkına aykırı olacaktır. Fakat görüleceği üzere hem fiili işlediği esnada hem de sonrasında yargılama esnasında akıl hastası olan sanık duruşma ehliyetinden de yoksun olacağından bu şekilde bir savunma yapması mümkün olmayacak haliyle mahkemede fiilin sanık tarafından işlendiğine kanaat getiremediğinden güvenlik tedbirine de hükmolunamayacaktır⁸¹. Bu halde kanaatimizce iki çözüm vardır: Bu

⁷⁸ Zafer, s. 276; Öztürk, Erdem, §7 no: 1038.

⁷⁹ Ayrıca bkz. Yenisey/Nuhoğlu, s. 625.

⁸⁰ Özen, s. 166: Yazara göre bu durumda, akıl hastalarına özgü güvenlik tedbiri, sanığın savunması olmadan da hükmedilebilecek yaptırım türlerinden biri olacaktır.

⁸¹ Tosun, Suç Muhakemesi Hukuku, s. 204: Yazara göre savunma ancak sanığa uygulanacak yaptırım ceza olduğunda elzemdir. Fakat sanığa uygulanacak yaptırım güvenlik tedbiri olduğunda ve güvenlik tedbirlerinde amaç da sanığın iyileştirilmesi olduğundan sanığın kendisini

çözümlerden ilkinе göre mahkeme sanığın savunma yapacak duruma gelinceye kadar durma kararı vermesidir. Fakat belirttiğimiz gibi özellikle geri dönüşü olmayan akıl hastalıkları açısından sanığın bu yeteneğe hiçbir zaman sahip olamayacağı nazara alındığında akıl hastaları hakkında güvenlik tedbiri uygulanması imkanı da olmayacaktır. Bizim de kabul ettiğimiz ikinci görüşe göre ise bu gibi hallerde sanığa Medeni Kanun hükümleri çerçevesinde vasi atanmasıdır. Nitekim Medeni Kanun m.405 uyarınca “*Akıllı hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her ergin kısıtlanır*” demek suretiyle akıl hastalığı ya da zayıflığı vasiliği gerektiren bir durum olarak düzenlenmiştir. Bu halde de sanığa atanan vasi fiilin kısıtlanan sanık açısından gerçekleşmediği yönünde savunma yaparak vesayeti altındaki sanığın menfaatlerini savunabilecektir.

Alman CMK’ya bakıldığında ise fiili işledikten sonra duruşma ehliyetini kaybeden sanıklar için özel olarak bir düzenlemeye yer verildiği görülmektedir. Bu manada fiili işlediği sırada ceza ehliyeti tam olan fakat sonradan bu ehliyeti kaybeden sanık hakkında aynı Türk Hukukundaki gibi öncelikle durma kararı verilecek ve sanığın duruşma ehliyetini tekrar kazanması beklenecektir⁸². Zira Alman ceza muhakemesi hukuku açısından da duruşma ehliyetini kaybeden sanıklar açısından kovuşturma yürütülemeyecektir. Daha sonra sanığın duruşma ehliyetini daimi olarak kaybettiği tespit edildiğinde duruşma ehliyetinin yokluğu bir dava şartı olduğundan sanık hakkında artık ceza yargılaması yapılmayacaktır. Fakat CMK’dan farklı olarak Alman CMK § 413’te duruşma ehliyetini kaybeden sanık hakkında yapılmış olan araştırmalar kapsamında güvenlik tedbirine hükmedilmesi beklenebilir ise savcılıkça hakkında güvenlik tedbiri yargılamasının yürütülmesinin talep edilebileceği düzenlenmiştir⁸³. Gerçekten Alman CMK § 413 şu şekildedir: “*Savcılık, failin kusur ehliyetsizliği veya duruşma ehliyetsizliği sebebiyle ceza kovuşturması yapmazsa, hukuken kabul edilebilir ve yapılmış olan araştırmaların neticesine göre hükmedilmesi beklenebilirse, güvenlik tedbirlerinin ve bunlara ek olarak eşlik eden bir yan sonuç olarak eşya veya kazancın müsaderesinin bağımsız olarak uygulanmasına karar verilmesi için başvuruda bulunabilir*”. Bu muhakeme sonunda yalnızca güvenlik tedbirlerine yahut eşya veya kazancın

savunamadığı gerekçesiyle tedbirin geri bırakılması söz konusu olmayacaktır.

⁸² Kindhäuser, § 16, No: 30.

⁸³ Kindhäuser, § 14, No: 10; Beulke, no: 277, Volk/Engländer, § 14, no: 16; Meyer-Goßner/Schmidt, § 413 kn: 5; Beulke/Swoboda, § 13, no: 431; Kindhäuser/Schumann, § 14, No:10.

müsaderesine hükmedilebilecek olup aynı zamanda verilen bu kararın da ceza davasını engelleyici etkisi bulunmaktadır⁸⁴. Görüleceği üzere Alman ceza muhakemesi hukuku açısından duruşma ehliyetini kaybeden sanık hakkında suç tarihinde ceza ehliyeti olup olmamasına bakılmaksızın güvenlik tedbiri yargılaması yapılması için talepte bulunma konusunda savcının takdir yetkisi bulunmaktadır.

Kanaatimizce Türk ceza muhakemesi hukuku açısından gerek suç tarihinde ceza ehliyeti olmayan gerekse de suç tarihinde ceza ehliyetine sahip olsa da sonradan duruşma ehliyetini kaybeden sanığın duruşmada kendini makul derecede savunma durumunda olmayacağı kabul edildiğinde bu iki ihtimale farklı sonuçlar bağlamak isabetsiz olacaktır⁸⁵. Bu manada herhangi bir ayırım yapılmadan duruşma ehliyetini kaybeden sanık hakkında da güvenlik tedbirlerine yönelik bir yargılama yapılabilmesi ve neticeten şartları olduğu takdirde güvenlik tedbirlerine başvurulabilmelidir. Uygulamada sanığın duruşma esnasında duruşma ehliyetinden yoksun olduğu tespit edildiğinde durma kararı verilmesinden sonra tedavi altına da alınmasına karar verilse de bu esasen güvenlik tedbirine ilişkin bir karar değil idari ve sosyal nitelikte bir karardır⁸⁶. Bu noktada sanığın duruşma ehliyetinin kalıcı olarak yokluğu tespit edildiğinde yargılama iki şekilde sonuçlandırılabilir:

Bu sonuçlardan ilkinde göre belirttiğimiz gibi duruşma ehliyetine sahip olmayan sanık hakkında akıl hastalarına yönelik güvenlik tedbiri uygulanamayacağından mevcut düzenlemelere göre ancak Medeni Kanun m.432'den yararlanılabilecektir. Söz konusu hükme göre *“Akıl hastalığı, akıl zayıflığı, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, ağır tehlike arzeden bulaşıcı hastalık veya serserilik sebeplerinden biriyle toplum için tehlike oluşturan her ergin kişi, kişisel korunmasının başka şekilde sağlanamaması halinde, tedavisi, eğitimi veya ıslahı için elverişli bir kuruma yerleştirilir*

⁸⁴ Meyer-Goßner/Schmidt, § 413 kn:5.

⁸⁵ Aynı yönde bkz. Ersoy, s. 240 dn. 436: Yazara göre fiili işlediği sırada akıl hastası olan birinin yargılama sırasında da akıl hastası olduğu düşünüldüğünde fail hakkında düşme kararı değil TCK m.57 uyarınca akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirlerine hükmedilmektedir. Buna karşılık fiili işlediği esnada akıl hastası olmayan ancak yargılama esnasında akıl hastalığına tutulan sanık hakkında TCK m.57 kapsamında akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirlerine başvurmak mümkün olmadığı gibi hakkında yargılama yürütülemediğinden hapis cezasına da hükmedilmesi de söz konusu olmayacak ve düşme kararı verilecektir. Bu perspektiften bakıldığında aynı suçu işleyen iki fail açısından özgürlüğün sınırlandırılması noktasında ciddi bir fark çıkmaktadır.

⁸⁶ Zafer, s. 279.

veya alıkonulabilir. Görevlerini yaparlarken bu sebeplerden birinin varlığını öğrenen kamu görevlileri, bu durumu hemen yetkili vesayet makamına bildirmek zorundadırlar. (...) İlgili kişi durumu elverir elvermez kurumdan çıkarılır”. Görüleceği üzere ilgili hüküm uyarınca belirtilen sebeplerin birinin bir kişide bulunması halinde korumak amacıyla rızası olmaksızın özgürlüğünün kısıtlanması öngörülmüştür. İlgili kişinin özgürlüğünün kısıtlanması için ise belli şartlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu şartlar; kişinin ergin olması, koruma amacıyla özgürlüğün kısıtlanması sebeplerinden (zayıflık hallerinden) birinin bulunması, kişisel korunmanın başka şekilde sağlanamaması, toplum için tehlike oluşturma, elverişli bir kurumun şeklinde sıralanabilir⁸⁷. Bu şartların sağlanması halinde kişinin özgürlüğü kısıtlanmakta ve böylece hem kendisinin hem de tehlike oluşturduğu toplumun korunması amacına hizmet edilmektedir⁸⁸. O halde duruşma ehliyetini kaybeden ve bir daha kazanamayacağı belirlenen sanık hakkında kovuşturma yapılamayacağından bahisle düşme kararı verecek mahkeme bu kararında TMK m.432’deki koruma amacıyla özgürlüğün kısıtlanması tedbirine başvurulması için yetkili Sulh Hukuk Mahkemesi’ne ihbarda bulunabilir. Zira söz konusu hüküm çerçevesinde özgürlüğü kısıtlanan kişi de aynı akıl hastalarına yönelik güvenlik tedbirlerinde olduğu gibi tedavi için elverişli bir kuruma yerleştirilecek ve toplum için tehlikeliliği ortadan kaldırılincaya kadar da söz konusu tedavi merkezinde kalacaktır. Bu yönüyle sonradan duruşma yeteneğini kaybeden sanık ile ceza ehliyeti olmadığından hakkında güvenlik tedbirine hükmedilen sanık açısından benzer bir durum yaratılacağından bahsedilebilir. Fakat şu hususu da belirtmek gerekir ki mahkeme tarafından sanık hakkında dava şartının yokluğu sebebiyle düşme kararı verilerek TMK m.432 kapsamında özgürlüğünün kısıtlanması için Sulh Hukuk Mahkemesi’ne başvurulsa da Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından sanığın özgürlüğünün kısıtlanmasına karar verilmeyebilir. Zira söz konusu kısıtlama kararının verilmesi için sanığın başlı başına akıl hastası veya akıl zayıfı olması yeterli değildir. Aynı zamanda bu durum, toplum için tehlike yaratmalı ve kişinin kişisel korunmasının da başka şekilde sağlanamaması gerekir⁸⁹. Fakat hakkında kovuşturma yürütülemeyen sanığın iddia edilen fiili gerçekleştirip gerçekleştirmediği hususunda bir kanaat olmamıştır. Hakkında yalnızca kamu davası açılması yani iddia olunan suçu işlediğine dair yeterli şüphe oluşturan delillerin varlığından bahsedilen sanığın toplum için tehlike

⁸⁷ Doğan, Yakan, s. 7.

⁸⁸ Aydın Özdemir, s. 173.

⁸⁹ Aydın Özdemir, s. 181.

yarattığından her halde bahsedilemez. Bu sebeple söz konusu uygulamanın her durumda sorunu çözemeyeceği görülmektedir.

İkinci çözüm ise Türk ceza muhakemesi hukuku açısından da Alman CMK'ya benzer bir düzenleme getirilmesi ve fiilin işlendiği sırada ceza ehliyeti olan ve fakat sonradan duruşma ehliyetini tamamen ve sürekli olan kaybeden sanık hakkında yargılamanın ne şekilde ilerleyeceği tam olarak belirlenmesidir. Gerçekten bu noktada özellikle yargılama aşamasında akıl hastalığına tutulan sanıklar açısından da şartları oluşması halinde güvenlik tedbirine hükmedilebileceği yönünde bir hüküm getirilmeli ve her iki durum açısından eşitlik sağlanmalıdır⁹⁰.

E. Duruşma Ehliyetinin Kasıtlı Olarak Kaybedilmesi

Kural olarak sanığın yokluğunda duruşma yapılması mümkün olmayıp Kanun tarafından çok istisnai hallerde buna imkan verilmiştir⁹¹. Bu manada yargılamanın yapılabilmesi için sanığın hazır bulunması şart olup bu şart gerçekleşmedikçe muhakemenin yapılabilmesi kural olarak olanaklı değildir⁹². Bu manada istisnai olarak ve Kanun'un öngördüğü hallerde sanığın yokluğunda duruşma yapılabilir. Nitekim sanığın duruşmada bulunması kendisi açısından bir yükümlülük olduğu gibi hak da olduğundan savunma hakkının ihlal edilmemesi açısından sanığın yokluğunda duruşma yapılabilmesi ancak sanığın kendi iradesinin bir sonucu olarak mümkün olabilmektedir⁹³. Bir diğer değişle sanık ancak duruşmada bulunma hakkını kullanmak istemiyorsa yokluğunda duruşma yapılabilir.

⁹⁰ Benzer yönde bkz. Ersoy, s. 240, dn. 436: Yazara göre fiili işlediği sırada akıl hastası olan fail ile duruşma esnasında akıl hastalığına tutulan fail arasında yargılama açısından oluşan farklılık akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanması için suç teşkil eden fiilin işlendiği anın esas alınmasıdır. Bu manada ulaşılan sonuç tutarlı olsa da ortaya aynı suç işleyen failler açısından özgürlüğün kısıtlanması noktasında bu denli ciddi bir farkın çıkması adaletsiz sonuçlara yol açmaktadır. O halde yazara göre suç teşkil eden fiili işledikten sonra akıl hastası olan failler bakımından düşme kararı verilmesi yerine, TCK m.57'dekine benzer bir güvenlik tedbiri müessesesinin ihdas edilmesi veya TCK m.57'de buna ilişkin bir düzenleme yapılması gerekir gerekmeceği hususunda düşünülmesi faydalı olacaktır. Ayrıca bkz. Dülger/Taşkın, s. 332: Nitekim Yazarlarca da sanığın savunmasını esaslı şekilde yapamayacağı hususunda rapor verilirse ve suç da sabit görülürse güvenlik tedbirlerine hükmedilmesi gerektiği ifade edilmekte fakat bunun gerekçelendirilmesi yahut nasıl bu kararın verileceği açıklanmamaktadır.

⁹¹ Saritaş, s. 1538.

⁹² Schroeder/ Verrel, s. 174; Sanığın yokluğunda duruşma yapılabilecek haller ve detaylı bilgi için bkz. Saritaş, s. 1538 vd.

⁹³ Beulke/Swoboda, §7, no: 188; Özbek/ Doğan/ Bacaksız, s. 78; Saritaş, s. 1549.

Sanığın yokluğunda duruşma yapılabilmesinin ancak sanığın iradesine bağlı olduğu nazara alındığında duruşma ehliyetinin kaybedildiği hallerde hakkında duruşma yapılamayacağı zaten açıktır. Zira daha önce belirtildiği üzere, sanığın duruşmada hazır bulunmasından anlaşılması gereken yalnızca fiziksel mevcudiyet değil; isnadı kavrayabilecek ve buna karşı kendisini savunabilecek zihinsel yeterliliğe sahip olmasıdır. Hattızatında duruşma ehliyeti dediğimiz kavramı da bu isnadı anlama ve makul ölçüde buna karşı savunma yapabilme yeteneği oluşturmaktadır. Sanığın bu yetenekten yoksun bulunması da kural olarak kendi iradesinden kaynaklanmamaktadır. Zira duruşma yeteneğinden yoksun sanığın duruşmada bulunma hakkını kullanabilmek açısından dahi gerekli mülahazaları yapması mümkün değildir. Dolayısıyla bu hallerde sanık hakkında yargılamaya devam edilmesi mümkün olmayacaktır.

Fakat bazı hallerde duruşma ehliyeti kasıtlı olarak kaybedilebilmektedir. Özellikle bir ceza davasını geciktirmek veya tamamen önlemek için sanığın kendisini kasıtlı olarak duruşma ehliyetinden yoksun kılması mümkündür. Sanığın kendisini duruşma ehliyetinden kasıtlı olarak yoksun kılması isnadı anlama ve makul ölçüde buna karşı savunma yapabilme yeteneği ortadan kaldıracak her türlü davranışla sağlanabilir. Bu manada sağlık durumunun kötüleşmesine yol açan her türlü davranışı kapsar; örneğin, kendine zarar verme, ilaç veya uyuşturucu madde kullanımı, açlık grevi, reçeteli ilaçları kendi başına kesme veya başlamış bir tıbbi tedaviyi yarıda kesme duruşma yeteneğini kasıtlı olarak kaldıran fiillere örnek verilebilir. Bu gibi hallerde görüleceği üzere sanık iradi olarak duruşma ehliyetini kaybettiğinden esasen duruşmada bulunma hakkını da kendi iradesi ile kullanmamaktadır. O halde bu gibi duruşma yeteneğinin kasıtlı olarak kaybedilmesi hallerinde sanık hakkında yargılama yapıp yapılmayacağı değerlendirilmelidir.

Genel olarak sanığın duruşmada bulunma zorunluluğu değerlendirildiğinde sanığın sorgusundan sonra duruşmada bulunmaması ve hiç sorgusu yapılmadan duruşmada bulunmamasına farklı sonuçlar bağlandığı görülmektedir. Bu manada CMK m.194/f.2 uyarınca sanığın sorgusu yapıldıktan sonra sanık savunur veya ara vermeyi izleyen oturuma gelmezse ve artık hazır bulunmasına mahkemece gerek görülmezse, dava yokluğunda bitirilebilir. Görüleceği üzere Kanun sorgusu yapıldıktan sonra iradi olarak duruşmaya gelmeyen sanığın tekrar hazır bulunması zarureti olmadıkça yokluğunda duruşma yapılabileceğini ve hatta davanın bitirilebileceğini öngörmektedir. O halde sanığın sorgusu yapıldıktan sonra kasıtlı olarak

duruşma yeteneğini kaybettiği halde mahkemece tekrar hazır edilmesine gerek görülmez ise hakkında duruşma yapılabilecektir. Örneğin sanık sorgusu yapıldıktan sonra uyuşturucu madde bağımlısı haline gelip duruşma yeteneğini kaybettiğinde hakkında duruşma yapıp yokluğunda da dava bitirilebilecektir. Görüleceği üzere bu halde mahkeme delillerin tartışılması veya hükmün açıklanması açısından daha önceden sorgusu yapılmış olan sanığın tekrar duruşma yeteneğini kazanmasını beklemeyecektir.

Asıl sorun teşkil eden kısım ise sanığın henüz sorgusu yapılmadan kasıtlı olarak duruşma yeteneğini kaybetmesi halinde duruşma yürütülmesidir. Örneğin yargılamanın devam etmesini engellemek için açlık grevi yapan ve bu surette algılama ve savunma yeteneğini kaybederek kasıtlı olarak duruşma ehliyetinden yoksun kalan sanık hakkında yargılama yapılabilecek ve hakkında hüküm verilebilecek midir?

Söz konusu duruma ilişkin olarak Alman CMK'da özel bir hüküm bulunmaktadır. Alman CMK 231 a maddesinin birinci fıkrasına göre “*Sanık, kasten ve kusurlu olarak, duruşmaya katılma yeteneğini ortadan kaldıran bir duruma kendini sokmuş ve bu şekilde duruşmanın sanığın huzurunda usulüne uygun şekilde yapılmasını veya devam etmesini bilerek engellemişse, sanığın henüz iddianame ile ilgili sorgusu yapılmamışsa, mahkeme, sanığın bulunmasını zorunlu görmedikçe duruşma sanığın yokluğunda yapılır veya devam eder. Birinci cümlede belirtilen şekilde hareket edilebilmesi için, sanığın esas hakkında açılan davanın başlamasından sonra mahkeme veya görevlendirilen bir hâkim huzurunda iddianameye karşı beyanda bulunma fırsatına sahip olması gereklidir*”. Görüleceği üzere söz konusu hükme göre sanığın kasten duruşma ehliyetini kaybettiği ve bu surette yargılamanın devam etmesini engellediği halde duruşmanın yokluğunda yapılabileceği belirtilmektedir⁹⁴. Fakat yine maddeden anlaşıldığı üzere sanığa devam eden süreçte ya mahkeme huzurunda bizzat ya da naip hakim huzurunda savunma yapma imkanının verilmesi gerekmektedir⁹⁵. O halde duruşma yeteneğini kasten kaybeden sanık hakkında duruşma yapılabiliriyorsa da sorgusu yapılmadan hüküm kurulması mümkün kılınmamıştır. Örneğin *Schroeder/Verrel* aktardığı bir Eyalet Mahkemesi kararında sanığın riskli bir ameliyat yaptırmasını kendi iradesiyle kendini muhakemeye elverişsiz hale getirme olarak kabul edildiğini

⁹⁴ Uwe Hellman, *Strafprozessrecht*, 2. Bası, 2006, no: 642; Jupp Joachimski/Christine Haumer, *Strafverfahrensrecht*, 7. Bası, 2015, s.135; Kleszczewski, no: 392; Kramer, no: 287.

⁹⁵ *Schroeder/Verrel*, s. 175.

ve hakkında yargılamanın sürdürüldüğünü belirtmiştir⁹⁶.

Sanığın yokluğunda duruşma yapılabilmesi için sanığın duruşma ehliyetini kasten kaybetmesi gerekmektedir. Bu bağlamda duruşma ehliyetini kaldırmaya yönelik kast açısından olası kast yeterlidir⁹⁷. Örneğin *Schroeder/Verrel* aktardığı bir Alman Federal Mahkemesi kararında sanıkların tehlikeli davranışlarda bulunması nedeniyle tutukevi idaresinin kendilerini tecrit etmesine mecbur bırakarak kendilerini duruşma ehliyetinden yoksun bırakmalarında olası kastla hareket edildiğini belirtmiştir⁹⁸.

Duruşma ehliyetini kasten kaybeden sanık hakkında duruşma yapılabilmesi için gereken bir diğer şart ise mahkeme tarafından bir doktorun uzman görüşü alınmasıdır. Alman CMK 231 a maddesinin üçüncü fıkrasına göre “*Sanığın yokluğunda duruşmaya devam edilmesi kararı, mahkeme tarafından bir doktorun uzman görüşü alındıktan sonra verilir. Bu karar duruşmanın başlamasından önce de alınabilir. Karara karşı derhal itiraz edilebilir; bu itiraz yargılamayı durdurucu etkiye sahiptir*”. Bu manada sanığın yokluğunda duruşmaya devam edilip edilmeyeceği kararı mahkeme tarafından doğrudan verilebilecek bir karar olmayıp öncelikle bir doktorun uzman görüşü alınmalıdır. Diğer yandan duruşmanın sanığın yokluğunda yapılabilmesine yönelik karar verildikten sonra da bu karara karşı itiraz edilmesi mümkün olup itiraz karara bağlanmadan yoklukta duruşmaya devam edilmesi mümkün değildir. Bir diğer ifade ile sanığın kasten duruşma yeteneğini kaybetmesi halinde hakkında yokluğunda duruşma yapılması kararına karşı itiraz durdurucu etkiye sahiptir.

Duruşma ehliyetini kasten kaybeden sanık hakkında duruşma yapılmasına karar verildiği takdirde Alman CMK 231 a maddesi uyarınca eğer müdafî yoksa kendisine bir müdafî görevlendirilmelidir. Bu manada bu hal savunma hakkının tesisi için zorunlu müdafiliği gerekmektedir⁹⁹. Yine savunma hakkının zedelenmemesi için Alman CMK 231 a uyarınca sanığın, tekrar duruşmaya katılabilir hale gelmesi halinde, henüz hüküm açıklanmamışsa duruşmanın kendi yokluğunda gerçekleşen önemli kısımları hakkında bilgilendirileceği hüküm altına alınmıştır¹⁰⁰.

⁹⁶ Schroeder/Verrel, s. 177.

⁹⁷ Schroeder/Verrel, s. 175.

⁹⁸ Schroeder/ Verrel, s. 175.

⁹⁹ Kleszczewski, no: 392.

¹⁰⁰ Kleszczewski, no: 392.

Türk ceza muhakemesi hukuku açısından ise Alman ceza muhakemesi kanununda olduğu gibi özel bir hükmün CMK’da bulunmadığını ifade etmek gerekmektedir. Fakat diğer yandan sanığın kasıtlı olarak duruşma yeteneğini kaybetmesi hali sanığın usulüne uygun olarak davet edilmesine rağmen duruşmaya mazeretsiz olarak gelmemesi haline benzetilebilir. CMK m. CMK m 206/1, c-2’ye göre “*sanığın tebligata rağmen mazeretsiz olarak gelmemesi sebebiyle sorgusunun yapılamamış olması, delillerin ortaya konulmasına engel olmaz. Ortaya konulan deliller, sonradan gelen sanığa bildirilir*”. Buna göre usulüne uygun olarak çağrılıp da herhangi bir mazeret göstermeksizin hazır bulunmayan sanık hakkında duruşma açılabilir ve sorgusu yapılamamış bile olsa yokluğunda delillerin ortaya konulması işlemi icra edilebilecektir¹⁰¹. Bu manada Kanun sanığın usulüne uygun olarak davet edilmesine rağmen hazır bulunmamasının, delillerin ortaya konulmasına engel olmayacağını belirtmektedir. Fakat ifade etmek gerekir ki sanığın usulüne uygun tebligata rağmen mazeretsiz olarak duruşmaya gelmemesi sonucu duruşma yapılabilir ve deliller ortaya konulabilirse de sorgusu yapılmamış sanığın yokluğunda hüküm kurulması ilke olarak mümkün olmadığından hakkında hüküm kurulamayacaktır¹⁰². Sanığın kasten duruşma ehliyetini kaybettiği hallerde de esasen mazeretsiz olarak duruşmaya katılmadığı kabul edilip CMK m.206/f.1 c-2 hükmünün kıyasen uygulanabileceği ifade edilebilirse de kanaatimizce sanığın yokluğunda duruşma yapılmasına ilişkin hükümler istisna hükmü¹⁰³ niteliğinde olduğundan bu hükümler hakkında kıyas yapılması mümkün

¹⁰¹ Sarıtaş, s. 1552-1553.

¹⁰² Bkz. Sarıtaş, s. 1550: “Sanık hakkında hüküm kurulabilmesi için en azından sorgusunun yapılması, böylelikle sanığa hakkındaki isnatlar bildirilerek savunmasının sorulması zorunludur. Ayrıca bkz. Sarıtaş, 1580-1581: kanun istisnai iki halde sanığın yokluğunda hüküm kurulabilmesine olanak tanımıştır: Bunlardan ilkinin sanık gelmesi de duruşma yapılabilir haller teşkil etmektedir (CMK m 195 ve 252/2). Mahkeme, sanığa yapacağı davetiyeyle gelmesi de duruşmanın yokluğunda yapılabileceğini bildirecek ve bu davetiyeye rağmen gelmeyen sanığın yokluğunda duruşma yaparak hüküm de kurabilecektir. İkinci hal ise CMK m 193/2’de “sanık hakkında, toplanan delillere göre mahkûmiyet dışında bir karar verilmesi gerektiği kanısına varılırsa, sorgusu yapılmamış olsa da dava yokluğunda bitirilebilir” şeklinde düzenlenmiştir. Buna göre sanık tebligata rağmen duruşmaya gelmemiş ve bu nedenle sorgusu yapılamamış olmasına rağmen eğer bu hükmün uygulanma koşulları somut yargılamada gerçekleşmiş ise dava sanığın yokluğunda bitirilebilecektir. Buna göre yapılan tahkikat sonucu toplanan mevcut delillere göre sanık hakkında CMK m 223 f 2 gereğince beraat, f 3-4 gereğince ceza verilmesine yer olmadığı 257, f 7 gereğince davanın reddi veya f 8 gereğince davanın düşmesi f 10 gereğince adli yargı dışındaki bir yargı mercine yönelik görevsizlik kararı verilmesi gerektiği kanısına varılırsa, sanığın henüz sorgusu yapılmamış olsa bile dava yokluğunda bitirilebilecektir.”

¹⁰³ Sarıtaş, s. 1546.

değildir. Bu sebeple söz konusu durumlara ilişkin olarak Alman Ceza Muhakemesi Kanununda olduğu gibi özel bir hükmün getirilmesi zaruridir.

SONUÇ

Sanığın duruşma ehliyeti, ceza muhakemesi hukukunda hem teorik hem de pratik açıdan kritik öneme sahip kavramlarından biridir. Adil yargılanma hakkı, sanığın kendisine yöneltilen suçlamaları anlaması ve bu suçlamalara karşı etkin bir şekilde savunma yapabilmesini gerektirir.

Kovuşturma aşamasında geçildiğinde ceza muhakemesinin yürütülebilmesi için sanığın mahkeme huzurunda savunmasının alınması ve duruşmada bulunması zaruridir. Bu manada duruşmada bulunma yalnızca fiziki olarak orada olmak anlamında değil, sanığın hakkındaki iddiayı açık bir şekilde anlaması ve aktif olarak makul ölçüde bu iddialara cevap verebilmesini de kapsar. İşte sanığın hakkındaki iddiaları genel hatları ile anlaması ve bunlara karşı akılcı bir şekilde savunma yapması şeklinde tarif edilen bu yetenek genel anlamda duruşma ehliyeti olarak adlandırılmaktadır. Öğretide genellikle sanığın akıl hastası olmaması bir muhakeme şartı olarak kabul edilse de akıl hastalığı, duruşma ehliyetinin yokluğu hâllerinden yalnızca biridir. Nitekim Türk hukukunda akıl hastalığı nedeniyle kovuşturma yapılamayacağına dair açık bir düzenleme de bulunmamaktadır. Bu surette muhakeme şartını yalnızca sanığın akıl hastası olmaması ile sınırlı tutmamak ve sanığın duruşma ehliyetine sahip olması şeklinde yorumlamak gerekmektedir.

Duruşma ehliyetinin yokluğu çoğu zaman sanığın iradesinden bağımsız bir husustur. Zira ilk olarak ifade edilmelidir ki sanığın duruşma ehliyetinin olmadığı bizzat kanun tarafından belirlenebilir. Örneğin fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmamış çocukların duruşma ehliyetinin olmadığı bizzat TCK m.32 tarafından düzenlenmiştir. Yine akıl hastalığı, demans, Alzheimer, ileri düzey fiziksel hastalıklar ya da bağımlılıklar buna örnek gösterilebilir. Bununla birlikte sanık, kendisini kasten duruşma ehliyetsiz hâle de getirebilir. Örneğin sanığın açlık grevi gibi davranışlarla bilincini yitirmesi buna örnektir.

Duruşma ehliyeti olmayan kişi hakkında soruşturma yürütülmesi açısından bir engel yoktur. Örneğin suçu işlediği tarihte ceza ehliyeti tam olan fakat sonradan akıl hastalığına yakalanan fail hakkında soruşturma yapılabilecektir. Duruşma ehliyetinin kalkması ancak kovuşturma evresi açısından bir engel teşkil edecektir. Sanığın duruşma ehliyetinin yokluğu sonucu kovuşturmadan nasıl sonuç çıkarılacağı ise çeşitli ihtimallere göre değişiklik gösterecektir.

Kanun fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmamış çocuklar hakkında kovuşturma yapılamayacağını ve bu çocukların mutlak olarak duruşma yeteneklerinin olmadığını kabul etmiştir. Diğer yandan söz konusu grup çocukların duruşma ehliyeti olmamasına rağmen ve iddia olunan fiili işleyip işlemedikleri hususunda bir karar verilmesi dahi, çocuk hakimi çocuğun içinde bulunduğu koşulları göz önünde bulundurarak ve tehlikelilik durumuna göre Çocuk Koruma Kanunu'nda düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirlerden birine ya da birkaçına karar verebilecektir.

Duruşma ehliyetinin olmadığı fark edildiğinde öncelikle yargılama durdurulacak ve sanığın duruşma ehliyetini tekrar kazanıp kazanamayacağı beklenecektir. Bu manada sanık duruşma ehliyetini tekrar kazandığında ve kendisini makul derece savunacak hale geldiğinde duruşmaya kaldığı yerden devam edilecektir. Yine belirtmek gerekir ki davanın geldiği aşama itibari ile toplanan delillere göre beraat yahut ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilmesi gereken bir durum söz konusu ise bu halde durma kararı değil beraat kararı ya da ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilmesi gerektiğini kabul etmek gerekecektir.

Sanığın duruşma ehliyetini bir daha kazanamayacağının tespiti, yani duruşma ehliyetinin kalıcı kaybı hâlinde, bunun bir dava şartı olduğu dikkate alındığında, CMK m.223/f.8 uyarınca kovuşturma şartının gerçekleşmeyeceği gerekçesiyle davanın düşmesine karar verilebilir. Ancak bu durumda artık güvenlik tedbiri uygulanamaz; zira TCK m.32 ve m.57'ye göre güvenlik tedbirleri yalnızca fiil işlendiği sırada ceza ehliyeti olmayanlara uygulanabilir. Oysa fiil tarihinde ceza ehliyeti bulunmayan bir sanık hakkında, TCK m.32 gereği ceza verilmesi de yüklenen suç sabitse güvenlik tedbirine hükmolunabilir. Bu durumda yargılama sürdürülmekte ve güvenlik tedbiri uygulanmaktadır. Buna karşılık, sanık fiil sırasında ceza ehliyetine sahip olup sonradan duruşma ehliyetini kaybederse, yargılama devam edemez ve bu ehliyetin bir daha kazanılamayacağı belirlenirse dava düşer. Bu durum her ikisi de duruşma esnasında duruşma ehliyetinden yoksun sanıklar açısından adaletsiz sonuçlara yol açmaktadır.

Akıl hastalarına yönelik güvenlik tedbirlerinin uygulanabilmesi için, sanığın isnat edilen suçu işlediğinin sabit olması gerekir. Bu durumda ceza ehliyeti olmayan sanık hakkında ceza verilmesine yer olmadığına karar verilecekse de güvenlik tedbirine hükmedilebilmesi için mahkeme, fiilin sanık tarafından işlendiğini ispatlamak zorundadır. Bu aşamada ise kanaatimizce, sanığın en azından fiilin kendisi tarafından işlenip işlenmediğine dair savunma

imkânına sahip olması gerekir. Bu tür durumlarda, sanığa Türk Medeni Kanunu hükümleri uyarınca vasi atanmalı ve bu vasi, fiilin kısıtlı tarafından işlenmediği yönünde savunma yaparak vesayet altındaki kişinin menfaatlerini koruyabilmelidir.

Uygulamada, duruşma sırasında sanığın duruşma ehliyetinden yoksun olduğu belirlendiğinde, yargılamaya ara verilmekte ve tedavi altına alınmasına karar verilmektedir. Ancak bu, güvenlik tedbiri değil; idari ve sosyal nitelikte bir tedbirdir. Sanığın duruşma ehliyetinin kalıcı olarak ortadan kalktığı tespit edildiğinde yargılama iki şekilde sonuçlandırılabilir. İlk ihtimale göre, duruşma ehliyeti bulunmayan sanık hakkında TCK kapsamında güvenlik tedbiri uygulanamayacağından, TMK m.432 uyarınca kişiye rızası dışında özgürlük kısıtlaması gündeme gelebilecektir. Bu kapsamda kişi, tedavi için uygun bir kuruma yerleştirilir ve toplum için tehlikeliliği ortadan kalkıncaya kadar burada tutulur. Bu yönüyle, sonradan duruşma ehliyetini kaybeden sanık ile ceza ehliyeti bulunmadığı için hakkında güvenlik tedbiri uygulanan sanık arasında benzer bir durum oluşur. Ancak şu husus da önemlidir: Mahkeme, dava şartı yokluğu sebebiyle düşme kararı verip TMK m.432 kapsamında Sulh Hukuk Mahkemesi'ne başvursa dahi, bu mahkeme özgürlüğün kısıtlanmasına karar vermeyebilir. Dolayısıyla, ceza yargılaması sistemindeki koruma mekanizmalarının etkisiz kalma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

İkinci çözüm ise Türk ceza muhakemesi hukuku açısından da Alman CMK'ya benzer bir düzenleme getirilmesi ve fiilin işlendiği sırada ceza ehliyeti olan ve fakat sonradan duruşma ehliyetini tamamen ve sürekli olan kaybeden sanık hakkında yargılamanın ne şekilde ilerleyeceği tam olarak belirlenmesidir. Gerçekten bu noktada özellikle yargılama aşamasında akıl hastalığına tutulan sanıklar açısından da şartları oluşması halinde güvenlik tedbirine hükmedilebileceği yönünde bir hüküm getirilmeli ve her iki durum açısından eşitlik sağlanmalıdır.

Son olarak değerlendirilmesi gereken durum, sanığın duruşma ehliyetini kasıtlı olarak kaybetmesidir. Bu duruma ilişkin olarak Alman CMK'da özel bir düzenleme bulunmaktadır. İlgili hüküm uyarınca, sanığın kasten duruşma ehliyetini kaybetmesi ve bu suretle yargılamayı engellemesi hâlinde, duruşmanın sanığın yokluğunda da yapılabileceği öngörülmektedir. Ancak bu süreçte sanığa ya mahkeme huzurunda ya da naip hâkim önünde savunma yapma imkânı tanınmalı; ayrıca duruşma ehliyetinin bir hekim tarafından tespit edilmesi ve sanığın müdafii yoksa bir müdafii görevlendirilmesi gerekmektedir. Türk ceza muhakemesi hukukunda ise, Alman hukukunda

olduğu gibi özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Her ne kadar bu tür durumlarda, sanığın mazeretsiz olarak duruşmaya katılmadığı kabul edilerek TCK m.206/f.1-c.2 hükmünün kıyasen uygulanabileceğı ileri sürülebilse de kanaatimizce yoklukta duruşma yapılmasına ilişkin hükümler istisnai nitelikte olduğundan kıyasa elverişli değildir. Bu nedenle, Türk hukukunda da benzer durumlar için Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'nda olduğu gibi açık ve özel bir düzenlemenin getirilmesi zorunludur.

KAYNAKÇA

- Atıcı, Cansu, Medeni Usûl Hukukunda Dava Ehliyeti, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2019.
- Aydın Özdemir, Elif, “19.12.2008 Tarihli İsviçre Medeni Kanunu Değişikliği ile Karşılaştırmalı Olarak Türk Medeni Kanunu’nda Koruma Amacıyla Özgürlüğün Kısıtlanması Düzenlemesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, C. 15 S. 2, s. 171-209. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46830/587194>, Erişim Tarihi: 25.11.2024)
- Beulke, Werner, Strafprozessrecht, 11. Auflage, C.F. Müller, Heidelberg 2010.
- Beulke, Werner/ Swoboda, Sabine, Strafprozessrecht, 16. Auflage, C.F. Müller, Heidelberg 2022.
- Centel, Nur/ Zafer, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 22. Bası, Beta Basım Yayın, İstanbul 2024.
- Demirbaş, Timur, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Doğan, Murat/ Yakan, Burak, “Koruma Amacıyla Özgürlüğün Kısıtlanması Kapsamında Kuruma Yerleştirme ve Kurumdan Çıkarma Kararı ve Bu Kararlara Karşı Başvurulabilecek Yollar”, ERÜHFD, 2023, C. 15, S. 1, s. 3-46. ([https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3108486#:~:text=K%C4%B1s%C4%B1tlanan%20ki%C5%9Finin%20kuruma%20yerle%C5%9Ftirilmesine%20ve,hukuk%20mahkemesine\)%20yap%C4%B1lma%2D%20-l%C4%B1d%C4%B1r.>](https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3108486#:~:text=K%C4%B1s%C4%B1tlanan%20ki%C5%9Finin%20kuruma%20yerle%C5%9Ftirilmesine%20ve,hukuk%20mahkemesine)%20yap%C4%B1lma%2D%20-l%C4%B1d%C4%B1r.>) Erişim Tarihi: 25.11. 2024)
- Dülger, Murat Volkan / Taşkın, Şaban Cankat, Ceza Muhakemesi Hukuku, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.
- Erem, Faruk, Ceza Usulü Hukuku, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- Ersoy, Uğur, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara 2024.
- Gökcen, Ahmet/ Alşahin, Mehmet Emin/ Çakır, Kerim, Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2024.
- Hamide Zafer, “Emniyet Tedbiri Muhakemesinin Özellikleri”, Journal of Istanbul University Law Faculty, 2011, C. 62, S. 1-2, s. 263-314.

- (<https://dergipark.org.tr/en/pub/iuhfm/issue/9078/113273>, Erişim Tarihi: 13.11 2024)
- Hartmann, Arthur/ Schmidt, Rolf, Strafprozessrecht, 7. Auflage, Schmidt Verlag, Bremen 2018.
- Heger, Martin, Strafprozessrecht, Kohlhammer, Stuttgart 2012.
- Hellman, Uwe, Strafprozessrecht, 2. Auflage, Springer, Berlin 2006.
- Joachimski, Jupp/Haumer Christine, Strafverfahrensrecht, 7. Auflage, Boorberg, Stuttgart 2015.
- Karakehya, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 6. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2024.
- Keçelioğlu, Elvan, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Gözlem Altına Alma”, Ankara Barosu Dergisi, 2015, S. 3, s. 221-245. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33844/374766>, Erişim Tarihi: 1.12. 2024)
- Kılıç, Ali Şahin, “Ceza Muhakemesi Şartlarının Genel Teorisi”, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, 2024, s. 79-97. (<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/A4D5B997DFE44D84AD459292301B2665>> Erişim Tarihi: 13.12. 2024)
- Kindhäuser, Urs, Strafprozessrecht, 3. Auflage, Nomos, Baden-Baden 2013.
- Kindhäuser, Urs/ Schumann, Kay H., Strafprozessrecht, 6. Auflage, Nomos, Baden- Baden 2022.
- Kluszczewski, Diethelm, Strafprozessrecht, Verlag Franz Vahlen, München 2013.
- Kramer, Bernhard, Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts, 5. Auflage, Kohlhammer, Stuttgart 2002.
- Krey, Volker, Deutsches Strafverfahrensrecht, Kohlhammer, Stutgart 2007.
- Kunter, Nurullah, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. Bası, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1981.
- Kunter, Nurullah /Yenisey, Feridun/ Nuhoğlu, Ayşe, Muhakeme Hukuku Dalı olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2008.

- Meyer-Goßner, Lutz / Schmidt, Bertram, Strafprozessordnung Gerichtverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 60. Auflage, C.F. Müller, München 2017.
- Özbek, Veli Özer/ Doğan, Koray / Bacaksız, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 17. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.
- Özen, Mustafa, Öğreti ve Uygulama Işığında Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. Baskı, Adalet Yayıncılık, Ankara 2025.
- Özgenç, İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.
- Öztürk, Bahri/ Tezcan Durmuş/ Erdem Mustafa Ruhan/ Sırma, Gezer Özge/ Saygılar Kırıt, Yasemin F/ Özeydin, Özdem / Erden Tütüncü, Efser / Tok, Mehmet Can, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 18. Baskı, Ankara 2024.
- Öztürk, Bahri/ Erdem Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 24. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.
- Pekcanitez, Hakan/ Atalay, Oğuz/ Özekes, Muhammet, Medeni Usûl Hukuku Ders Kitabı, 7. Bası, Onikilevha, İstanbul 2019.
- Roxin, Claus, Schünemann, Bernd, Strafverfahrenrecht, 29. Auflage, C.H. Beck Verlag, München 2017.
- Sarıtaş, Erkan, “Sanığın Yokluğunda Duruşma”, İstanbul Hukuk Mecmuası, 2020, C. 78, S. 3, s. 1525-1591 (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1441089>, Erişim Tarihi: 15.11.2024)
- Schroeder Friedrich-Christian/ Verrel Torsten, Ceza Muhakemesi Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, (Çevirmen: Salih Oktar).
- Şahin, Cumhur/ Göktürk, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 15. Bası, Ankara 2024.
- Taner, Tahir, Ceza Muhakemeleri Usulü, 3. Basım, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1955.
- Tofahrn, Sabine, Strafprozessrecht, 4. Auflage, C.H. Beck Verlag, Heidelberg 2019.
- Tosun, Öztek, Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri Muhakemenin

- Yürüyüşü, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1973.
- Tosun, Öztekin, Suç Muhakemesi Hukuku, 2. Bası, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1976.
- Toroslu, Nevzat/ Feyzioğlu, Metin, Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2023.
- Turhan, Faruk, Ceza Muhakemesi Hukuku, Ceza Muhakemesi Hukuku, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara 2006.
- Ünver, Yener/ Hakeri, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 23. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2024.
- Volk, Klaus/ Engländer, Armin, Grundkurs StPO, C.H. Beck Verlag, München 2013.
- Walder, Hans, Die Vernehmung Des Beschuldigten, Kriminalistik Verlag, Hamburg 1965.
- Yenisey, Feridun/ Nuhoglu, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.
- Yurtcan, Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, 16. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

1. Finansal Destek Beyanı | Financial Support Statement

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almadan gerçekleştirilmiştir. | This research received no financial support.

2. Çıkar Çatışması Beyanı | Conflict of Interest Statement

Yazar, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare no conflict of interest.

3. Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. | Ethics committee approval was not required for this study.

4. Yazar Katkı Beyanı | Author Contributions

Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was solely authored by the writer.

5. Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı | Research and Publication Ethics Statement

Yazar, çalışmada akademik etik kurallara uyulduğunu ve herhangi bir etik ihlal bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare that all ethical guidelines for research and publication have been followed and that no violations have occurred.

6. İntihal Taraması ve Hakemlik Süreci | Plagiarism and Peer Review Statement

Makale, intihal programıyla taranmış ve çift kör hakemlik sürecinden geçmiştir. | This article was screened by plagiarism detection software and evaluated through a double-blind peer-review process.